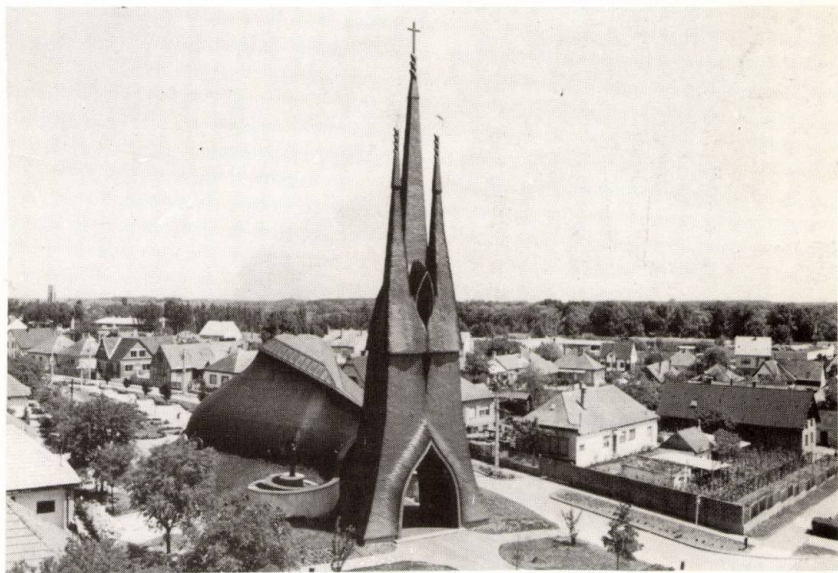

95
II. 11

Paksi Tiükör

Paks templomai

A Jézus Szíve templom

A mai templom az 1901-ben lebontott templom helyén áll. A lebontott templom múltjára vonatkozó első írott adat 1722-ből származik, mely szerint nem lehetetlen, hogy a templom elődje már 1591-ben állt. Az 1901-ben lebontott templom 1776-ban kapta eredeti formáját, tornya csak 1789-ben készült el, de a templom hajója 1749-ben épült. A templom az 1805-ös nagy tűzvészben leégett, de még abban az évben felépítik.

Az egyháztanács 1900. október 14-én határozza el, hogy új templomot épít. Az új templom tervét Schlauch Imre pécsi építész készítette. A régi templom bontását 1901. március 26-án kezdték el, és április 18-án fejezték be. Az új templom alapkövét 1901. április 27-én rakták le és már 1901. november 24-én fel is szentelték. Az új templom főhajó hossza 26,90 m, a torony magassága 41,5 m.

A lebontott templom hajóhossza 21,2 m, míg a torony magassága 39,0 m volt.
(*Forrás: Müller Lajos – Bors József: Emlékkönyv... 1901. Paks*)

A paksi református templom

Pakson a legrégebben kegyhellyel rendelkező egyházközség a református volt. Korán elfogadta a reformáció tanításait, és a közös hitvalláson levők korán egyházközséggé szerveződtek.

Hivatalos anyakönyv 1722-ben íródott latin nyelven, ami már egy vallási központot is jelentett.

Először egy imaházban tartották istentiszteleteiket, majd 1792-ben felépítették a templomukat, mely kis átalakítással ma is látható. A templom alapját egy katolikus kápolna összedőlt maradványaiból hozták Kanacs-pusztáról. Fáradtságos munka volt, de a terméskő nagy értéke miatt érdemes volt vállalni. A falak építése nagyméretű vályogtéglával folytatódott, de az akkori rendelkezés értelmében, tornyot nem építhettek. Az eredeti viaszpecsét nyomán még így ábrázolták a templomot. A templom egyszer leégett, majd újból fenyőfa plafonnal látták el.

1910-ben nagyobb felújításra volt szükség, amit a reformátusság saját erejéből végeztetett el. A parasztkorok stílusú, 550 ülőhellyel rendelkező templom igazi gyöngyszeme Tolna megyének. Orgonáját 1880-ban készítette Ország József orgonaépítő mester.

A második világháborúban kapott sebeket 1951-ben tudta rendbehozni a gyülekezet.

Külső felújítására 1977-ben került sor, amikor a teljes vakolatot kívülről leverték, dróthálóval körbevonták és úgy kapta az új vakolatot a falazat.

Belső teljes felújítását 1993-ban végeztette a gyülekezet. Ebben az időben került sor a teljes villamosberendezés cseréjére, a falak belső vakolására, új világítótestek elhelyezésére.

1994. év a festés és mázolás éve, ami több százezer forintos munkával készült el.

A templom ékessége a múltja és a jelen gyülekezete. Aki látogatja, legyen sok áldás életén.

(*Forrás: Kövály László ref. lelkész*)

Bencze Barnabás:

A paksi zsidóság története

**Megjelent a TEDISZ (Teljes Evangéliumi Diák-és Ifjúsági Szöv.) kiadásában 1994-ben
a Holocaust emlékkönyvben**

Paksi vagyok. Itt nőttem fel, és mindig érdekelt, kik is azok a zsidó emberek, akik a közelünkben élnek. Gyerekkoromban a szomszédunkban lakott egy paksi zsidó néni, akinek az unokájával sokat játszottunk. Ha babot főztünk, átmentünk a zsinagóga udvarában lévő kúthoz – mert csak ott volt olyan lágy a víz, amelyben a bab könnyen megfőtt. Az utcában lakó idős zsidók felkérésére vittük a sóletet a László vagy a Kern pékhez. Amikor vízért mentünk, félve és kíváncsian lestünk be a zsinagóga kapuján, ahol éppen szertartás folyt. Volt lenn egy fürdő, amit titok övezett, meg egy sakterház, ahol a baromfiakat vágták.

Az iskolám a múlt évben ünnepelte fennállásának századik évfordulóját. Az eseményre való felkészülés során – átlapozva a régi évkönyveket – rengeteg zsidó névvel találkoztam. Az 1943–44-es tanévig kétszáz fiú végzett itt. A lányok számát nem tudtam megállapítani, mert a leányiskola évkönyvei eltűntek. Vajon hányan voltak, akik csak egy-két évet jártak ebbe az iskolába? Nem vagyok szakértője a paksi zsidóság történetének. Megpróbáltam azonban utána nézni a régebbi korok eseményeinek, így valamivel több mint kétszáz év történéseiből hoztam morzsákat.

A zsidók első csoportja 1728 és 1835 között érkezett ide Morvaországból, és a Daróczi, illetve a Száraz család szárnyai alatt húzódott meg. Közülük sokan az ottani uraságtól szöktek el. Mások hivatalosan jöttek, de kötődésük továbbra is megmaradt, mert évenként – a helyi uraságoknak való adózáson túl – bizonyos összeget, tíz forintot le kellett szurkolniuk volt morvaországi gazdájuknak is.

Miért volt szükség arra, hogy a Darócziak idehozzák a zsidókat? Jártak erre már a török időkben és a későbbiekben is zsidó kereskedők, akik Pozsony és Komárom környékéről jöttek eladni az árujukat, de ők visszamentek, nem telepedtek le itt. Amikor a török hódoltság után megkezdődött az újjáépítés, az első időszakban önellátó gazdálkodás folyt: amit termelt a földműves, azt az uradalom fel is élte. A további fejlődéshez kereskedelemre volt szükség, ekkor kezdődött a majorsági gazdálkodás. A paksi uraságok majorjai innen elég távol, például Akalacs vagy Cseresznyés puszta környékén alakultak ki. Az ott élők ellátására a zsidó kereskedők bizonyultak a legalkalmasabbnak. Ők hajlandók voltak batyujukat felvéve, egy kis kocsit maguk előtt tolva elmenni, hogy a helybeli lakosok számára szükséges árut elvigyék, és helyette terményben hazahozzák a maguknak valót.

Az első összeírás 1835-ben készült. Ebből a paksi zsidóságról is képet kaphatunk. Nyolcvan fő élt itt, az első önálló zsidó hitközség is ekkor alakult ki. David Marcus volt a rabbi, és Moyses Jakob a tanító. Ez a közösség már a fiatalok oktatásáról is gondoskodott. A paksi zsidó közösség fejlődésével a helybeli kereskedelem már nem mutatkozott elégségesnek, ezért 1739-ben levelet írtak a vármegyéhez, amelyben engedélyt kértek a környező falvak felkereséséhez, mert – mint mondták – Paks az üzlet számára „egészségtelen”.

A levél így szól:

„Tekintetes Nemes Vármegye!

Hogy Isten Ófelsége, Nagyságtokat és Kegyelmességeket sok számos esztendeig szerencsésen éltesse, szívesen kívánjuk, s egyszersmind ezen alázas, de nagyon bizodalmas instanciánk által kénytelenítettünk, és Nagyságtoknak s Kegyelmességeiteknek lábaihoz nagy alázasosan borulunk, s az Istenre is kérnünk a Tekintetes Nemes Vármegyét, hogy ha rajtunk nem könyörül Nagyságtok s Kegyelmességeitek, éhen is meg kelletik halnunk, mivel soha sem mehetünk az egy városon kívül, hogyha Nagyságtok és Kegyelmességeitek nem méltóztatik itt körös-körül lévő, jó, egészséges falukra s helységekre valami passzusokat adatni, az holott is áruinkból valami kevés költséget és eledelt vehetnének életünknek napról napra tovább való tápláltatásának okáért.

Amint hogy továbbá is kérjük Nagyságtokat, s Kegyelmességeitek a Nagy Istenre is, hogyha rajtunk nem könyörül, s valami úti passzusokat nem méltóztatik adatni, teljességgel, semmi módon el nem élhetünk. Hogyha pedig a Nagyságtok és Kegyelmességeitek nekünk kiadandó specifikált helységeknél tovább olyas egészségtelen helységekre valamelyikünk menne, azokért is terheket, s méltó büntetéseket magunkra vállalunk. Amint hogy is, amidőn Nagyságtok s

Kegyelmességtek atyai, hozzánk nyújtandó, kegyes gráciáját bő mértékkel váránk, Maradunk Nagyságtok s Kegyelmességtek alázatos Szegény Szolgái, Paksi zsidók, Községesen.”

A kérvény eredményes volt, az engedélyt megkapták. 1744-ben azonban már arról panaszkodnak, hogy nem fogadják őket szívesen a környező községekben, mivel a helyi kereskedők üzletét rontják.

A század folyamán szépen fejlődött a zsidó közösség. Irataik az 1777-es nagy tűzvészben megsemmisültek, ezért 1781-ben egy privilegiális levelet kaptak a földesúrtól. Ez összefoglalja azokat a kedvezményeket, amelyeket már az előző években megszereztek. Az írás tudósít arról is, hogy a templom számára az uraság adott telket, ahová a zsidók a maguk költségén építették fel a zsinagógát. Ehhez kórház és fürdő is kapcsolódott, a városon kívül pedig egy temető. Ez a házcsoport a mai könyvtár helyén áll. A kórház – ami a Villany utcában, az aggok házaként ismert épületben volt – a város fejlődésének áldozatául esett. A fürdő és a sakter lakása is itt kapott helyet.

Ha ezek az épületek elpusztulnak – írja a levél –, akkor a régi telken joguk van felépíteni azokat. A szüretelt és vásárolt borokat a zsidó kocsmákban árusíthatták, illetve tetszésük szerint árendába is adhatták. A zsidó közösség bíróját a tagok többsége választotta az uraság jóváhagyásával. A rabbi, a zsidó bíró és az esküdtek alkották az elsőfokú bíróságot a zsidók egymás elleni pereiben. A hozott ítéletet joguk volt végrehajtani, akár kényszereszközökkel is. Ha a helybeli mészárosok nem látták el őket elegendő kóserhússal, akkor ők maguk gondoskodhattak hússzükségletük kielégítéséről. A fentiekből látható: az uraság sok engedélyt adott annak ellenére, hogy a zsidóság zselléri jogállású volt.

A XVIII. század végén alakult az első iskola, amely később többször megszűnt. Az ortodox zsidóknál folyt elemi oktatásról egy 1860-ban kelt irat tudósít. Ám a jól működő iskola 1861-ben bezárta kapuit – pedig tanuló lett volna elég. A gyerekek persze nem maradtak képzés nélkül, mert magántanítók elég szép számmal oktattak.

A XIX. század elején, 1807-ben már 643 zsidó lakott a településen. közülük 219-en nem Magyarországon születtek: morva, cseh, lengyel, német és galíciai származásúak voltak. 415 fő a történelmi Magyarországon született: ők Nyitra, Pozsony, Zala, Újvidék, Temesvár, Máramarosziget és Miskolc környékéről érkeztek. Az 1800-as évek első időszakából kevés adatot ismerünk a közösség életéről.

A század végén Szófer Zusmann rabbi összegyűjtötte a paksi zsidók életét meghatározó szokásokat. Ezt a munkát fia, Josef Zusmann tovább folytatta. Innen nyerhetünk némi képet a közösség hitéleti tevékenységéről. Például: két évenként választottak zsidó bírát; az eseményen a rabbi személyesen nem vett részt. A választás utáni első ülésen a 18 tagú testületet és az új bírót a rabbi felkereste, buzdító szavakat intézett hozzájuk, és megáldotta őket. Ezzel vezette be tevékenységébe az új tisztkart.

Pakson hagyomány volt, hogy a zsidók a közterheket pénzen megválthatták (hiszen szombaton és egyéb ünnepek alatt nem dolgozhattak). Ha két zsidó között vita támadt, a dolgot a zsidó bíró elé kellett vinni. Abban az esetben, ha kereszténnyel akadt peres ügyük, a világi bíróság döntött. Többnyire ezt is megpróbálták úgy intézni, hogy lehetőleg a zsidó bíró ítélkezzen

A templom helyének kitűzése 1988. május

1988. május 22.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

feleltük. Néha sikerült, ám a fordítottja is elég gyakran megesett: belső vitáik a világi bíróság elé kerültek.

Ilyen volt például a rabbinárus felé való tartozás kérdése Fadd és Bölcske községek esetében. Mindkét település zsidósága a paksi község fennhatósága alá tartozott, fejlődésük miatt azonban egy idő után saját rabbist választottak. Ezt a paksiak nem ismerték el. Fadd és Bölcske lakói ellenben nem járultak hozzá a paksi rabbi fizetéséhez, ami torzsalkodáshoz vezetett. Az ügyet később az alispánhoz vitték. Mi lett a megoldás? A kóserhús fontját mindig egy garassal drágábban adták a megye által megállapított hivatalos árnál. A felesleges összegből került ki a székhelyi zsidó legény, a pap és a notárius bére.

Aki olvasta Paks monográfiáját, tudja, hogy a Vörösmarty utcát régen Milka utcának hívták. A múlt század elején ugyanis az uradalom mézvárszékében egy Márkus Milka nevű nő látta el a rituális felügyeletet. Ő mérte kia húst Jáger József árendás mézvárszékében. Ritkaságszámba ment abban az időben, hogy ezt a feladatot nő lássa el.

1840 változást hozott a paksi zsidóság történetében. Akkor kapták meg a törvényes jogot a szabad költözködéssel és kereskedelemmel. Így sokan elköltöztek, mert máshol jobb üzletet találtak. Nemcsak a megyében szóródtak szét, hanem távolabbi területekre is eljutottak. Ekkorra már hétszázötven laktak Pakson. Az emancipáció kérdése a reformkorban merült fel. 1844-ben Bezerédj István sürgetőleg a következőket mondta: „A zsidók ruháztassanak fel azon jogokkal, amelyekkel Magyarországon más nem nemes lakos bír.” Ez 1868-ban valósult meg.

Az 1848/49-es szabadságharc idején tizennégy paksi zsidó fiú fegyvert fogott, és beállt katonának. Ungár rabbi házában udvarán fogadta a hadba vonuló fiatalokat. Beszédet intézett hozzájuk, és áldásával újukra bocsátotta őket. Ez azért is érdekes, mert a fennmaradt emlékek szerint a rabbi lojális volt az uralkodóházhoz. Amikor Kossuth felhívására hadat kellett állítani, és elindult az országos gyűjtés, a zsidó község 101 forint adományt adott, és további 425 forint kölcsönt folyósított. Ezzel járultak hozzá a hadsereg felállításához.

A szabadságharc bukása után központi rendeletre a zsidó községek megszűntek, és hitközséggé alakultak. 1853-ban a gondnok Hermann József, a pénztáros Feund Ignác, a templom és a temetkezés felügyelője Gutmann Joachim, az iskola felügyelője és pénztárnoka Krausz Ábrahám volt. A Krausz család sokáig vezető szerepet játszott a város életében is. 1850-ben 1265 főt számlált a paksi hitközség, s ekkor csatlakoztak a paksi főrabbiához Gerjenty, Bikácsot, Dunaszentgyörgyöt, Kajdacsot és Kömlődöt.

1866-ban a vallásos élet szigorúsága lazulni kezdett. Pakson is megjelentek a haladás hívei, akik összeütközésbe kerültek a konzervatívabb irányt képviselőkkel. A templomba reggelenként egy „kopogtató” (Schulklopfer) hívta az embereket; ezt az állást a „haladók” meg akarták szüntetni. Mivel a vezetésben ők voltak többségben; el is érték céljukat; ám a „maradi” zsidók tovább fizették a „kopogtatót”. Ettől kezdve csak náluk kopogtatott, míg a „haladókat” nem hívta a reggeli imára. A változás hívei a Talmud-tanítók bérét is csökkentették, válaszként a „konzervatívok” kipótolták azt. Ungár rabbi mindezt nagyon szépen egyensúlyban tudta tartani. Amikor 1868–69-ben a zsidó egyházban megtörtént a szakadás, a paksi közösség egyértelműen az ortodox vonulathoz csatlakozott. Joél Ungár rabbi halálakor, 1866-ban a hitközség kettévált.

1988. május 25.

„A templom fája” 1988. aug. 10.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Egy kisebb csoport megalakította a paksi neológ közösséget, aminek Adler Sándor lett a vezetője, aki korábban Ungár mellett segéd rabbiként tevékenykedett. Az ortodox közösség vezetőjének Ungár vejét, Szófer Zusmannt választották.

Előfordult olyan időszak, amikor a népességhez viszonyítva túlságosan nagy volt a kereskedők száma. Ekkor alakult ki az úgynevezett „handlé” zsidó típusa: fogták a kis batyujukat, felkeresték a kisebb településeket, falvakat, és ott terményekre, dióra, mákra cserélték el olcsó áruikat. A paksiak közül talán emlékeznek néhányan Montágh Pubi bácsira, aki a piacon, ládát tartva a nyakában, cukorkát árult. A gazdagabbak szakosított üzleteket hoztak létre: a rőfös-, az élelmiszer- és az egyéb üzletek különváltak. A paksiak szívesen jártak zsidó kereskedőkhöz, akik, emlékszem, nagyon szívélyesek voltak. Kijöttek a boltjukból, és megszólították a járókelőket: jöjjön be, nagyon szép árum érkezett. Nem kellett feltétlenül vásárolni, mégis mindent megmutattak. Jó volt hozzájuk bemenni.

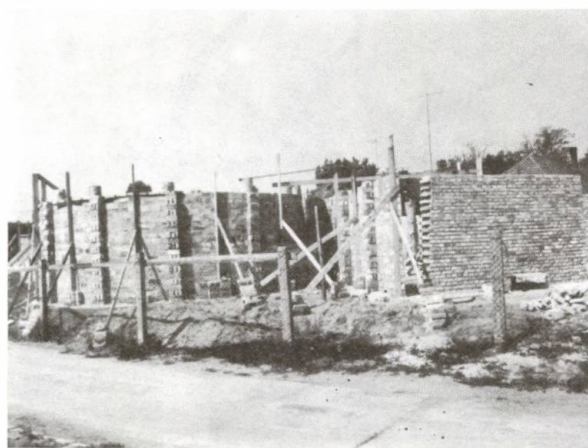
A paksi zsidó közösség az 1880–90-es években élte fénykorát, létszámuk is ekkor volt a legnagyobb: 1362 fő. Ebben az időben alakultak és erősödtek meg azok a közösségek, amelyek részben a vallási életet erősítették, részben pedig a várossal, a községgel, a keresztényekkel való kapcsolattartást segítették elő. A legfontosabb a Chevra Kadisa, a Szent Egylet volt, ami 1867-ben alakult újjá, illetve erősödött meg. Betegápolással, halottvirrasztással és temetéssel kapcsolatos teendőket látott el. 1889-ben Freund Lajos vezetésével paksi izraelita díszegylet is alakult, amely a betegek és szegények segélyezését karolta fel.

A Fillér Egyletet Goldstein Ignác alapította 1893-ban. Ez a szervezet a zsidó elemi iskolában tanuló szorgalmas, ám szegény gyerekek támogatását tűzte ki célul. Azért nevezték „fillérnek”, mert aki tag lett, az öt évre vállalta, hogy minden vasárnap egy fillért ad a fenti célra.

A Polgári Olvasókörből 1891-ben jött létre a Kereskedelmi Csarnok (a Virág utca és Jámбор pál utca sarkán), amelynek elnöke Grünfeld Adolf lett, míg Kohn Gáborné vezetésével Paksi Izraelita Nőegylet alakult. Létrejött a Talmud Egyesület, ami a Talmud iránt érdeklődők anyagi támogatását tartotta szem előtt. A zsidó–keresztény együttélésre jó példa a már említett polgári iskola. Az első világháborúig a gondnokságában mindig volt zsidó polgár: eleinte egy gazdag kereskedő, később egy rabbi is. Az évkönyvekben sok adatot találunk arra, hogy pénzzel, tárgyakkal, berendezéssel segítették az iskola működését.

A rabbik mindig „világméretű” levelezésbe fogtak, amikor valamilyen vallási téma került terítékre; különösen akkor, ha az a szokások megváltoztatására irányult. Ilyen volt például a XVIII. századi Grishaber Izsák esete, aki azzal kapcsolatosan írogatott: vajon megehetik-e a kecsagét a paksi zsidók? Mivel az előírás szerint az számít hálnak, aminek a pikkelye kívül leválasztható, a rabbi megpróbálta késsel leszedni, de a pikkely nem pattant úgy le, mint más hálnál. Végül a konzervatív elv érvényesült: a papság nem engedélyezte a kecsge fogyasztását.

A Jesivába, a teológiai iskolába tizenhárom–tizenhét éves gyerekek jártak húsz éves korig. Jesekel Benet rabbi 1825 és 1832 között tanított az iskolában. Vidám természetű ember volt. Egyik Talmud-előadása közben észrevette, hogy a hallgatóságából valaki állandóan rázza a fejét. Arra gondolt, az illető bizonyára nem ért egyet vele, ezért újabb és újabb érveket hozott elő. Amikor vége lett az előadásnak, megkérdezte tőle a fejrázás okát. A válasz meglepő volt:

Az épülő templom 1988. aug. 20.

1988. szept. 25.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

„A homlokomra szállt egy légy, azt próbáltam elhessegetni, ám a rabbi előtt illetlen dolognak tartottam, hogy a kezemmel kalimpálgjak.” Benet nevetve felelt: „Ezek szerint az érveimmel a legyet akartam meggyőzni!”

A deportálás előtti utolsó rabbi, Altmann Simon szintén nagy gondot fordított a zsidó elemi iskola működésére. Magasan képzett – nem egy esetben polgári iskolai képesítéssel rendelkező – tanítók dolgoztak a jesivában, akik aztán a polgári iskolában hitoktatással is foglalkoztak. 1919-től megszűnt a neológ elemi iskola – pedig korábban két ilyen intézmény is működött. Az elvándorlás megindult.

Amikor egy nagyobb közösség él együtt, nem lehet észrevenni, hogy valaki hirtelen eltűnik – főleg, ha az illető nem áll a figyelem előterében, Pakson az első és második zsidótörvény – látszólag – különösebb hatás nélkül zajlott le. A szemétkben találtam rá Komlós Ferenc polgári iskolai óraadó helyettesítő tanár elbocsátó levelére. Az igazgató a székesfehérvári tankerülettől kapott utasítást. A levél szerint az 1939. évi IV. törvénycikk 5. paragrafusa alapján Komlós Ferencet 1940. február hó 1-jével „szabályszerű végelvonás alá vonták”. Tekintettel arra, hogy 1936. októberétől ideiglenes alkalmazottként töltötte óraadói szolgálati idejét, sem nyugdíjra, sem végkielégítésre nem volt jogosult. Ez tehát azt jelenti, hogy mindenféle kártérítés nélkül elbocsátották. Január 31-én keltezték a levelet, és február 1-jével már nem mehetett be az iskolába. További sorsa ismeretlen.

A deportálás története sokféleképpen él a paksiak emlékezetében. 1944. március 22-én, egy szerdai napon a főszolgabírói hivatalban az alábbi jegyzőkönyvet vették föl:

„Készült Pakson, 1944. március 22-én, amikor megjelenik a Járási Főszolgabírói Hivatalban Mösslacher SS-Obersturmführer, és a következő rendszabályoknak a zsidók tudomására való hozatalát kéri. Jelen vannak alulírottak.

1. Zsidó egyén este 6 órától reggel 7 óráig az utcán nem tartózkodhat, amennyiben az utcán tartózkodik, a helyben állomásozó német helyőrség, igazoltatás után, vele szemben a szükségesnek mutatkozó intézkedéseket fogja foganatosítani.

2. Minden zsidó üzlet feltűnő helyen, az üzlet bejáratán s az üzlet kirakatában sárga színű csillaggal, melynek nagysága 10x10 cm legyen, megjelölendő, és ezen kívül a csillag mellett legalább 5-8 cm-es betűkkel magyar és német nyelven írandó, hogy „Zsidó üzlet” – „Juden-geschäft”.

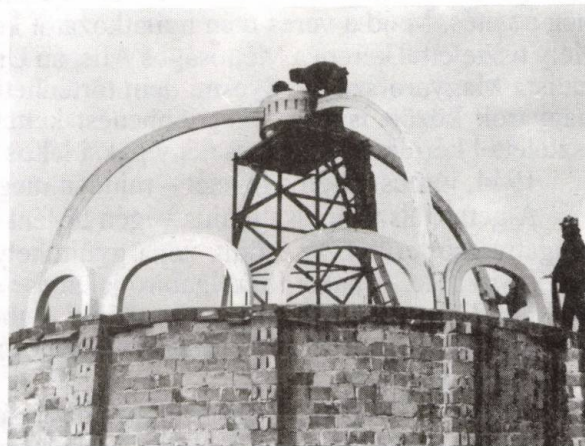
3. A zsidó hitközség elnökei kötelesek haladéktalanul a neológ és ortodox felekezetek szerint az összes zsidókat feltüntetendő kimutatást készíteni oly módon, hogy az egyes családok, illetve abba tartozó egyének a kimutatásban elkülöníttessenek.

4. Minden családfő du. 4 órakor köteles a hitközség elnökénél jelenteni, hogy a családjába és a felügyelete, illetve felelőssége alá tartozó zsidó személyek valamennyien Pakson tartózkodnak, a családban változás nem állott be. Amennyiben ezen kötelezettségét a zsidó családfő elmulasztja, ezért fejével felelős.

5. A zsidó hitközség elnökei kötelesek minden nap délután 5 órakor a kimutatást a fent írt parancsnok úrnál az ipartestület székházában bemutatni, és jelenteni az esetleges változást. Abban az esetben, ha a tilalom ellenére bármely zsidó is Paks községből eltávoznék, és ezt a

1988. október 8.

1989. febr. 18.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

hitközségek elnökei bejelenteni elmulasztanak, ezért ők felelősek, s abban az esetben, ha a hitközség elnökei jelentési kötelezettségüknek eleget nem tesznek, vagy megszöknek, száz zsidó kivégzését fogja a katonai parancsnokság elrendelni.

6. Zsidó Paks községből egyáltalán nem távozhatik el, mivel Paks községben kórház van, még betegség esetén sincs a tilalom alól kivételnek helye. Semmilyen közlekedési eszközt (vasút, hajó) zsidó nem használhat.

7. A jelen lévő főhadnagy úr szükségesnek tartja figyelmeztetni külön is – hivatkozással a magyar kormányzat által kiadott rendelkezésekre – a zsidó lakosságot, hogy a legmesszebb menőig tartózkodjék a feketepiac gyakorlásától, mert tettenkapás esetén a kormány rendelkezésein felül a német haderő is külön meg fogja torolni.

8. Minden zsidó köteles a kereskedésében lévő összes árucikkekről leltárt felfektetni, és ezenkívül köteles a vagyoni helyzetét részletezve (ingót és ingatlant) feltüntetendő leltárt is felfektetni, melyet a községi előjárósággal láttamoztatni köteles. A községi előjáróság pedig köteles a legjobb tudása szerint és a valóságnak megfelelően a leltárt kiigazítani, és a vagyoni helyzetet teljes valóságban feltüntetni.

9. Jelen rendelkezések visszavonásig hatályban maradnak, mely visszavonást a német katonai parancsnokság és járási főszolgabíró együttesen eszközli.

Jelen rendelkezés kizárólag Paks község területén érvényes. A jegyzőkönyv felolvasása után helybenhagyólag aláíratott.

k.m.f.t.

Dr. Arany főszolgabíró; Mösslacher SS-Obersturmführer; (az egyházak képviselőjében Altmann Simon, Steiner Gyula, Horváth István.)

Ez a jegyzőkönyv március 22-én készült. Április 22-én a Magyarországon engedély nélkül tartózkodó idegen állampolgárságú zsidók felkutatására razziát szervezett a rendőrség és a csendőrség – a főszolgabíró iránypontjával. Csak Pakson (egyedül a megyében) tizenkilenc személyt tartóztattak le; közülük tizenheten a történelmi Magyarországon születtek, két gyermek pedig – egy ötéves kislány és egy kilencéves kisfiú – Bécsben. Hogy mi lett a sorsuk, sajnos nem tudom.

Április 26-án rendeletet hoztak (1610/1944.) a gettó felállításáról, amely május 1-jén lépett életbe. A tökéletesen zárt paksi gettó a mai piac területén állt. 756 paksi illetőségű zsidóval számoltak, a községekből – a filiák is idetartoztak – további 125 fő került ide, tehát összesen 881 embert kellett elhelyezni. Szekszárdról – ahol nem hoztak létre gettót – 80 ember kérte át magát. A gettóban nem volt orvos. A főszolgabíró május 20-án engedélyt kért, hogy Földváról hozzanak egyet, de nem járultak hozzá. Június 22-én megismételték a kérést – eredménytelenül. Az alispán 26-án lezárta és irattárba tette az ügyet. Az iraton az alábbi megjegyzés állt: „A zsidók elszállítása folytán intézkedést nem kíván.”

Hogyan viszonyult a lakosság mindehhez? A megyei levéltárban őriznek egy levelet, amelyet bal kézzel, névtelenül írtak. Így hangzik:

„Méltóságos Alispán Úrnak! Szekszárd.

Azon tiszteletteljes kéréssel fordulok a Méltóságos Alispán Úrhoz, én mint paksi, magyar, keresztény lakos, nem nézhetem azt a kegyetlenkedést, amelyet három detektív visz végre a paksi gettóban a zsidókkal, ütök-verik őket, azután hideg vízbe mártják a kezüket, hogy ne lássék meg az ütés. Majd a verés után nyilatkozatot kell aláírni nekik arról, hogy nem bántották őket. Mély tisztelettel kérem a Méltóságos Alispán Urat, intézkedni szíveskedjék, mert a nemzeti-szocialista Magyarországon ilyesmi nem történhetik meg, és ez nem csak a zsidók, de miköztünk, magyarok között is nagy megdöbbenést keltett, ilyen inkvizíció. Kérésünk elintézését mély tisztelettel kérjük: Több keresztény paksi lakos.”

1944. június 24-én a levelet – minden megjegyzés nélkül – irattárba helyezték.

A gettó felszámolása június végén történt. Az országot öt zónára osztották fel. A Dunától nyugatra eső terület, az ötödik zóna gyűjtőhelye Pécs lett. Innen indították az irányvonatokat Auschwitz felé. A paksi főszolgabíró jelentése szerint a gyűjtőhelyre 740 személyt szállítottak, és ebből 725-öt deportáltak. Hogy a többi emberrel mi történt – nem tudjuk. 1944. július 7-én Veessenmayer jelentést tett a Külügyminisztériumnak: az ötödik zónában a zsidóakció előző este terv szerint lezárult.

Az egyik forrásmunka szerint a zsinagógai naptár Tammuz hó 10. napján szállították el a paksi zsidókat. Egy hét múlva a többségük Auschwitzban mártírhalt. Emlékezetem szerint a deportálásból nem sokan jöttek haza. Csak fiatalabb és középkorú nők, valamint néhány férfi. Gyermek egyáltalán nem. Az a korosztály, amely később itt járt iskolába, már a háború után született. Az idős emberek nagy része is odaveszett. A paksi hitközség Markovitsch Bernát

főrabbi irányítása mellett mégis megalakulhatott. Jesivát is létesítettek, ami az országban ritkaságnak számított. Ez az iskola 1956-ban zárta be kapuit. Ezt követően nagyon sokan elmentek – paksi zsidóságról ilyenformán már nem beszélhetünk. Egyedül Lővei néni él közöttünk.

1941-ben születtem Kunszentmiklóson.

Születésem után édesapám és édesanyám visszaköltözött Paksra, azóta itt élek.

Az általános iskolát és a gimnáziumot Pakson végeztem.

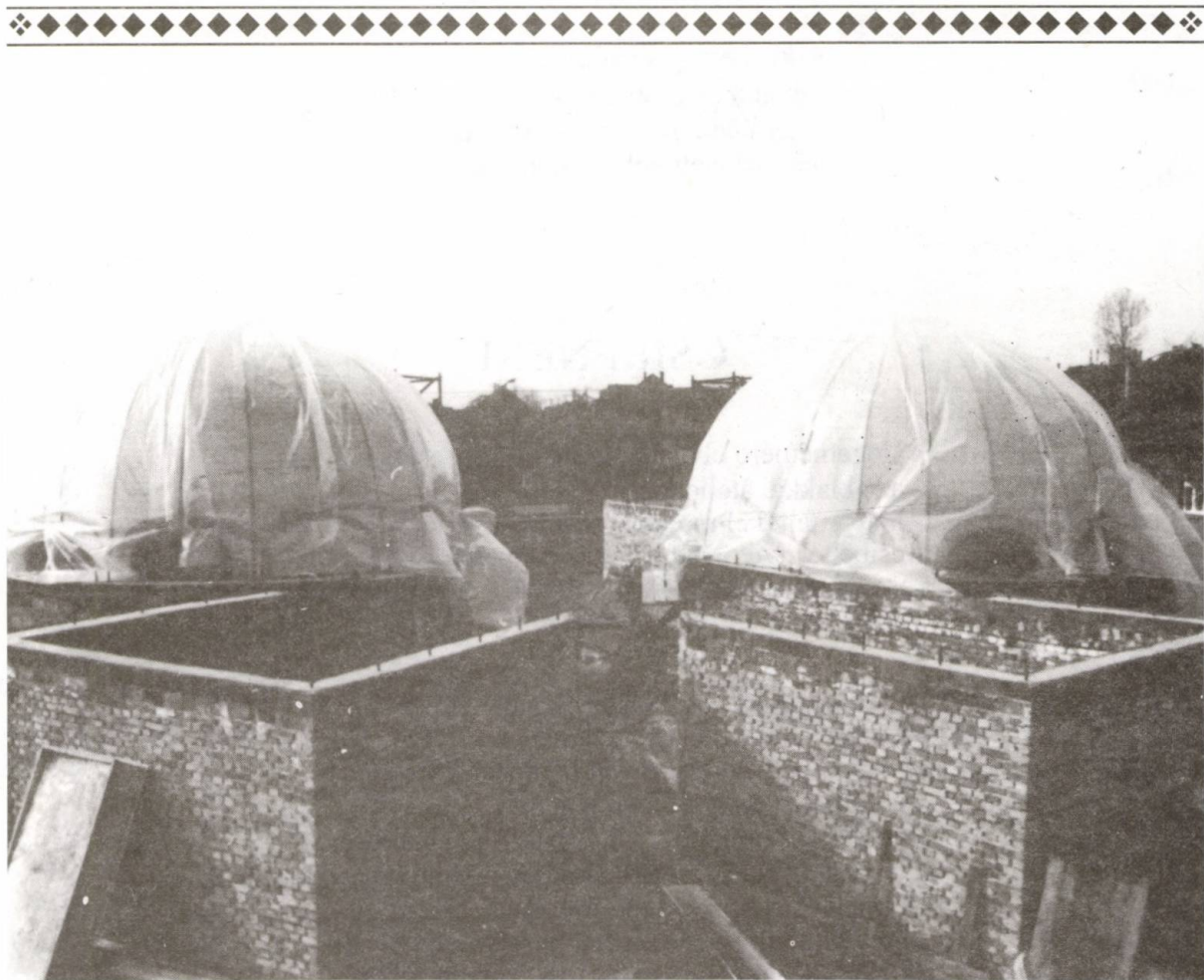
1963-ban Kaposváron tanítói oklevelet szereztem.

Ezután öt évig a Paks melletti Cseresznyés-pusztán tanítottam.

1968-ban tanári oklevelet kaptam a pécsi Tanárképző Főiskolán.

Az év szeptemberétől a Bezerédj Általános Iskola rajztanára vagyok.

BENCZE BARNABÁS

1989. febr. 25.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Pákolitz István:

„Visszafelé már nem vezet az út...”

IN MEMORIAM

A kis keszeg szatócs,
kinél – iskolába menet –
talált pénzemen medvecukrot vettem
s avas szentjánoskenyeret – –

A kis keszeg szatócs,
– kezében lógáztatva a batyut –
nem hitte el:
visszafelé már nem vezet az út – –

A kis keszeg szatócs
a jóban hitt bitang latrok között,
s bár Istent szimatolt,
találni nem talált, csak ördögöt – –

A kis keszeg szatócs
szívét az életakarat
nagy bűne nyomta. – Hát ezért
nem lehetett helye a nap alatt.

CSIBENÉNI

Végetnemérő elviselhetetlen-szürke esőben állok
az ablakkal átellenben
hiába tűntél el mögüle most is ott látlak
csibebőr-ívű orrod leheletnyi nyoma az üvegen
szemedben ázott csibék rebbenéstelen vaktekintete
soha nem múló szomorúsága

Csibenéni özvegy Spitzer Sámuelné
bocsásd meg a felnőtt gyereknek
hogy a hajdani kiskölyök ijedtében elszaladt
nem merte meggyújtani a gyufát
amit reszkető kézzel kinyújtottál az ablakon
furcsán rebhent zsidós-németbe lejtő magyar szavad
ráncos-eres csuklód májfoltos vén orcád
nagyon megijesztett és hát mit tudtam én
hogy péntek alkonyatkor már bejön a sábesz
gyufát sem szabad gyújtanod – –
gyertyaláng nélkül maradtál a homályban
– később a rádboruló embertelen sötétségben

Csibenéni Csibenéni
most kérés nélkül gyújtok gyertyalángot
keserves kínszenvedésed emlékezetére:
elhurrcoltak az esőverte ablak négyszögéből
korommá-füstté váltál a kemencekoporsóban

Végetnemérő elviselhetetlen-szürke esőben állok
az ablakkal átellenben
hiába tűntél el mögüle most is ott látlak
csibebőr-ívű orrod leheletnyi nyoma az üvegen
szemedben ázott csibék rebbenéstelen vaktekintete
soha nem múló szomorúsága

Csibenéni Csibenéni Csibenéni

KALUCSNI

A menetszlop még mindig nem indul
csak pütykőrésznek korareggel óta
az öreg Tauszignak pont most jut eszébe
hogy a priccs alatt hagyta sárcipőjét
pedig jó lenne a sárban-latyakban
ki tudja hová cipelik a transzportot
odaslattyogott a mitugrász hadnagyhoz
hadnagyúr kérném tisztelettel a lelépést
mivelhogy a kalocsnim ottmaradt kérném
biggyesztett a hadnagy el is mosolyodott
hallja maga vén bűdös tetűhintáztató
miazhogy kalocsni még magyarul se tud
az nem kalocsni hanem ka-lucs-ni érti
hát csak igyekezni igyekezni mert
nüná gondolta az öreg mégiscsak
van szíve ennek a goromba pokrócnak
visszacsoszogott a gettókapuhoz
elrebegette a fegyveres karszalagosnak
vagyis Mogyoróssy Lajos testvérnek
(pár éve még jóelőre köszönt a csipás:
jónapot Tauszig úr hogyvagyunk hogyvagyunk
most meg el se fogadja a köszönést)
újfent belekapott mivégre jött
de Mogyoróssy testvér rá se hederített
egy rengőfenekű leányzóval diskurált
kisvártatva ráripakodott: miazisten
nem lássa hogy elvagyok foglalva
Tauszig bácsi újólá nekifohászkozott:
nem illegálisan vagyok itt kérnémszépen
a hadnagyúr volt szíves engedélyezni
noshát visszajöttem a kalocsniért
most már így hagyta miért javítsa ki
a karszalagosnak úgyis teljesen mindegy
hiszen Mogyoróssy úr nyilván fajvédő
nem pedig nyelvvédő ami nagy differencia
csúnyán elkerítette Mogyoróssy úr

nekem ne dirigáljon egy takompóc hadnagy
 különben is engem fognak khërdóra*
 minden vacak zsidó köcölékér** ugyi
 köpött és enyhébbre fogta a szót
 ballagjon csak szépen vissza Tauszig úr
 sokkal jobb ha a kalucsni marad itt
 mintha teszemaszt maga merugyebár
 nem találják a névsoróvasáskó' éshát
 az nagy pekk lenne jóval többbe kerülne
 mint amennyit ér az a csámpás lábbeli
 mit tehetett mást az öreg visszaballagott
 röstellte mért hagyta hogy ez a Mogyoróssy
 csak így egyszerűen lerázza a nyakáról
 ajvé pedig nagyon jó lenne az a kalocsni
 vagyis kalucsni mert ki tudja hová kerülnek
 megint pislogni kezd kisujján a tyúkszem
 szólni kellene újfent a hadnagyúrnak
 a menetoszlop még mindig nem indul
 csak pütykörösnek korareggel óta
 rihtig szólni kellene a Jávör-bajuszosnak
 és Mogyoróssy úr is belátóbb lesz talán
 hiszen kincstári csizmája van agyusztált
 mit kezdene azzal a kitaposott vacakkal
 pedig milyen jó lenne a téli lucspocsban
 ki tudja hová vezénylik a transzportot

LÁBNYOM

(Günz Gábor tanárom,
 az igaz ember és hű magyar emlékének)

Súlyos őszi vertarany a fákon,
 méhek zöngnek a sugárözönben.
 Rám mered a láthatatlan lábnym
 nehezülten, mint a halál csöndje.

Méhek zöngnek a sugárözönben:
 ez a kép vetíti arcod újra.
 (Pereg a méz aransárga gyöngye,
 méheidről beszélsz kipirulva.)

Ez a kép vetíti arcod újra
 Buchenwald előtt az erdőszélen;
 hangod, furcsa árnyalással hullva,
 megregetteti a szívverésem.

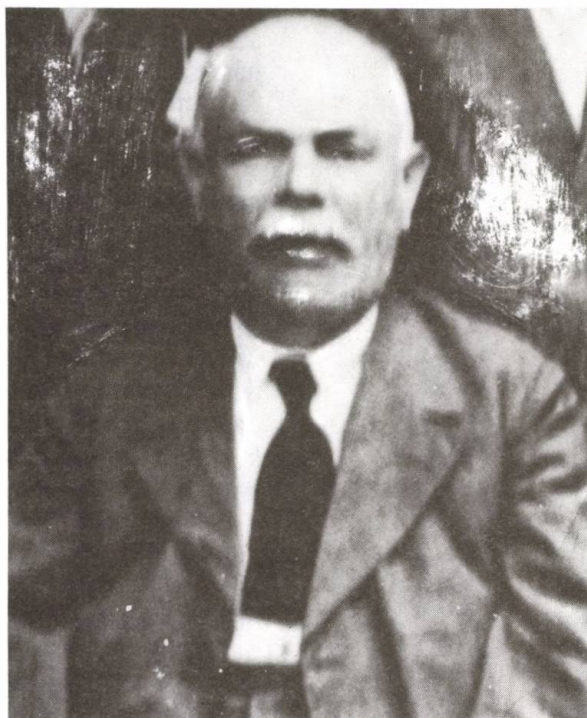
Buchenwald előtt az erdőszélen
 már csak árnyad vonszolt, öreg mester,
 bölcs Náthán, aki a világszéken
 fölött ragyogsz aranszép szíveddel.

Már csak árnyad vonszolt, öreg mester,
 ki zümmögő méhek közt a béke
 aranszékét, e varázsos kegyszert
 gyűjtögetted volna óva, féltve;

ki zümmögő méhek közt a béke
 csöndnapjait morzsolgattad volna,
 vigyázva a körtecsemetékre,
 vagy beteg rózsák fölél hajolva

csöndnapjait morzsolgattad volna
 az illatként illanó időnek,
 míg a tearózsák kibomolnak,
 körtefák és diákok megnőnek – –

Az illatként illanó időnek
 csöndje ez a láthatatlan lábnym.
 Mennyi lábnym! Vírúrággá nőnek
 a buchenwaldi őszi délutánon.

GÜNZ GÁBOR

* khërdóra fog: kivallat, felelősségre von
 ** köcölék: ócska holmi

BUCHENWALDI VENDÉGLŐ

„A magyar zsidóság nem kapott elégtételt a tragédiáért,
nem is kaphatott és nem is kaphat soha;
– elégtételt az adhatna, aki szappanból zsidót tud csinálni.”

Márton László

Ha a módszeres embertelenség
örök szégyenétől szédelegve
emberségre éhes-szomjasan
kitámolyogsz a Golgota kapuján
pár lépésnyire
megebédelhetsz az új vendéglőben – –

Lehet hogy könnyen felejtő
kirándulókedvet nem vérzi föl
a cellasikoly-hallucináció
s nem riasztanak a tányérodba néző
üregesszemű láthatatlan árnyak
s elapadt könnyeiktől
nem érzed sósabbnak az ételt
s nem is gondolsz a gondosan preparált
emberi bőrből készült retikülre
és – –

Szóval: itt meg is ebédelhetsz

Én majd csak vacsorázni fogok
– Weimarban

1919-ben születtem Pakson, hétgyermekes családban.
Édesapám sekrestyés volt és harangozó; és kőművesként is dolgozott.
Kisgyermekkoromban sokat helyettesítettem, a templom volt a második otthonom.
Az elemi iskola után csak úgy tanulhattam tovább, hogy fölcsaptam
„bögrésdiáknak”: naponként más-más jó módú családnál kaptam ebédet, a
vacsorámat pedig kisleányoknál, csuporban, bögrében hazavittem a diákvártélyba.
1942-ben tanítói oklevelet szereztem.
Diákként rendszeresen publikáltam a helyi lapokban. 1943-ban nősültem.
1944. januárjában póttartalékosként bevonultam Bajára; fegyverrel kikényszerítettek
Ausztriába, ahonnan 1945. augusztusában gyalog jöttem haza.
Maglódon, Paks-cseresnyéspusztán, majd Pakson tanítottam.
1955-ben Pécsre költöztem, ahol a Megyei Művelődési Osztályon dolgoztam
előadóként.
1967-ben az ELTE Bölcsészettudományi Karán irodalomtanári oklevelet szereztem.
Húsz verseskötetet, két kisregényt és egy Schiller-fordítást írtam.
Irodalmi munkásságomat József Attila-díjjal, Munka Érdemrenddel és Janus
Pannonius művészeti díjjal ismerték el.

PÁKOLITZ ISTVÁN

Az egyik legnevesebb paksi zsidó család a Rosenbaum volt. Nyomdát működtetett a család a városban. A paksi nyomda történetéről az alábbiakat olvashatjuk Paks monográfiájából:

(szerk. dr. Németh Imre)

(Bp. 1976.)

Nyomda

A paksi nyomdavállalatok fennállásuk alatt jelentős kulturális funkciót töltöttek be messze környéken. Bizonyos büszkeséggel is beszéltek a paksiak arról, hogy nyomdájukat a megyében az elsők között alapították „1873-ban Freund Gyula és Rosner Dávid paksi vállalkozók”.

A paksi nyomdának hivatalos működési engedélye még alapítása után 10 évvel sem volt. 1883-ban a pécsi ügyész hívta fel a Tolna megyei alispán figyelmét, hogy „magánúton vett értesülése van arról, Pakson már régóta működik egy nyomda, amelyben többek között a Szekszárd Vidéke hetilapot is kiadják, holott e nyomdát az ügyészségnek mindeddig nem jelentették be”. Az alispán válaszában elismerte, hogy „Pakson valóban működik egy nyomda, amelynek tulajdonosa jelenleg Rosenbaum Ignác paksi lakos. Tény az is, hogy itt jelenik meg Geiger Gyula szekszárdi lakos szerkesztésében a Szekszárd Vidéke című hetilap”. E hivatalos iratok megerősítik a paksi nyomda létezését és hírnevét, a hírlapok nyomásán kívül már alapítása óta egyik legfontosabb feladata volt a járás nyomtatványokkal, plakátokkal, kiadványokkal és egyéb sokszorosított anyaggal való ellátása. Például 1874-ben a paksi nyomda adta ki Rosner Dávid neve alatt a „Paks mezővárosi nagyközsége előljáróságának évi jelentését az 1873. évi községi belügyatás főbb mozzanatairól”.

A paksi nyomda kiváló munkája révén a XIX. század végére a megye legjelentősebb ilyen jellegű intézményévé fejlődött. Itt jelent meg a legtöbb paksi nevet viselő újság: a társadalmi, irodalmi és közgazdasági hetilapok.

A század végére megszorodtak a kiadványok. Például 1887-ben a paksi Rosenbaum nyomdában nyomták német nyelven a paksi kompszerencsétlenség első hiteles leírását. Ennek egyik eredeti példányát a Széchenyi Könyvtár őrzi. Ugyancsak a Rosenbaum nyomda kiadásában látott napvilágot 1895-ben a „Paksi Telkes Birtokosság Szervezési Szabályai” című füzet is.

Mivel konkurenciája messze vidéken nem volt, meglehetősen drágán dolgozott. Egyeduralmára jellemző, hogy egy, a nyomdát kritizáló cikk miatt, a Paks és Vidéke Hírlap nyomását a 4. számtól

kezdve megtagadta. A lapszerkesztőkkel már korábban is voltak nézeteltérései, főleg a nyomtatási díj és a nyomtatott anyag lektorálása miatt. Ezért a Paksi Közlöny szerint mozgalom indult egy másik nyomda felállítása érdekében, hogy mint az újság írja: „a jelenleg gyakorolt monopóliumot ellensúlyozzák”. A paksi második nyomda azonban csak a két világháború közötti években valósul meg.

A XX. század elején, pontosabban 1901-ben már csak egy hírlapot nyomtak, a Paksi Hírlapot, mely tulajdonképpen akkor már az egész paksi járás közlönye volt. A XX. század elején tevékenységük a hivatalos és magán nyomtatványok nyomására és terjesztésére, a hatósági jelentések, hirdetések és egyéb közlemények sokszorosítására korlátozódott. Például 1901-ben a paksi Rosenbaum Miksa Mihály nyomdájában készült egy igen szép kiállítású, teljes vászonkötésű könyvecske, melyet az új katolikus templom felszentelésének emlékére adtak ki.

Az első világháború után ifjabb Rosenbaum Miksa Mihály kilépett a régi nyomdából, és új, korszerű gépekkel felszerelt üzemet rendezett be Pakson. Az új üzem ismét fellendítette Pakson a nyomdaipart. A nyomtatványok és egyéb sokszorosítások mellett könyvek és tudományos munkák nyomását is elvállalták. Itt került sokszorosításra a pécsi Erzsébet Tudományegyetem „Specimina” sorozatában megjelent „Paks Település- és Gazdaságföldrajza” című értekezés.

Az 1930-as évek végén már sem a régi, sem az újabb üzem nem tudta felvenni a versenyt a fejlett nyomdatechnika segítségével olcsón dolgozó nagyüzemekkel, ezért egyre kevesebb nyomdai munkájuk akadt. Jelentősebb bevételük már csak a könyvkötészetből származott. A nyomda mellett könyv-, papír- és írószer árusítással is foglalkoztak. Üzleteik polcain ott találhattuk speciális paksi áruikat, a nyomtatványokat is.

A II. világháború alatt mindkét üzem komoly kárt szenvedett. A régebbi nyomda tulajdonosa a hitlerista koncentrációs táborból már nem tért vissza, de a másikat sem újították fel. Egy ilyen kis kapacitású nyomdát új, modern gépekkel felszerelni nem lett volna kifizetődő. 1948-ban tehát a majdnem 80 éves múlta visszatekintő híres paksi nyomdaipar végleg megszűnt.

1994. júniusában a város vendége volt Izraelből Rosenbaum Moshe nyomdatulajdonos két fia. Kérésünkre R. Nándor (Menachen) a következőket jegyezte le a paksi nyomda működéséről:

A paksi könyvnyomda

A nyomdát 1884-ben nagyapánk Rosenbaum Ignác alapította. 1856-ban született. 21 éves koráig Pozsonyban tanult. Megházasodott s majd nem erre rá megalapította Paksot s az első években héber nyelvű által írt könyveket nyomtattak erre rá nagyapánk nyomdát átvette aki minden folyt könyvek nyomtatására s paksi kérésre.

52 x 84 cm
dőlő.

Rosenbaum Nándor (Menachen):

A paksi könyvnyomda

A nyomdát 1884-ben nagyapánk, Rosenbaum Ignác alapította. Ő 1856-ban született, s 21 éves koráig Pozsonyban tanult. Miután megházasodott, pár év múlva megalapította a paksi nyomdát.

Az első években Rabbik által írt héber nyelvű könyveket nyomtattak. 1888-ban nagyapánk elhagyta Paksot, a nyomdát fiatalabb testvérének adta át, aki folytatta a héber nyelvű könyvek nyomtatását.

Tudomásom szerint 165 könyvet nyomtattak a paksi nyomdában. A könyvek kéziszedéssel készültek. A nyomdagép 52 x 84 cm nagyságú volt.

A kéziszedő alkalmazottak száma 8-10 fő között váltakozott. A napi munkaidő 12-16 óras volt.

Néhány év múlva nagyapánk visszatért Paksra. Könyv-írószer üzletet és könyvkötő műhelyt nyitott. Ez utóbbiban a Pakson nyomott könyveket kötötték.

Később fia, Moshe Rosenbaum (apánk) rábeszélésére újra nyomdát nyitott, így Pakson két Rosenbaum nyomda működött.

Az új nyomda már nem könyveket, hanem főleg közigazgatási nyomtatványokat állított elő. Mind a két Rosenbaum nyomda 1944-ig, a paksi zsidóság deportálásáig működött.

Én, Rosenbaum Nándor, szerencsémre 1939-ben elhagytam Magyarországot.

Nyugdíjazásomig Izraelben, egy nyomdászati középiskolában tanítottam. Testvérem, Vilmos, aki 1946-ban érkezett Izraelbe, egy napilap osztályvezetője, később igazgatója lett.

EN L É K K Ö N Y V.

A paksi szent Sziv templom 1901. évi november hó 24.-én tartott szentelése alkalmából

szerkesztették :

Müller Lajos és Bors József.

☛ A főtisztelendő pécsi egyházmegyei hatóság jóváhagyásával. ☛

1901.

NYOMATOTT ROSENBAUM MIKSA M.-NÁL.

SPECIMINA

DISSERTATIONUM FACULTATIS PHILOSOPHICAE REGIAE
HUNGARICAE UNIVERSITATIS ELISABETHINAE QUINQUEECCLESIENSIS

176

GEOGRAPHIA PANNONICA XXXVIII.

PAKS
TELEPÜLÉS- ÉS GAZDASÁG-
FÖLDRAJZA

ÍRTA:
NÉMETH IMRE.

1940.

Rosenbaum Miksa M. könyvnyomdája Pakson,

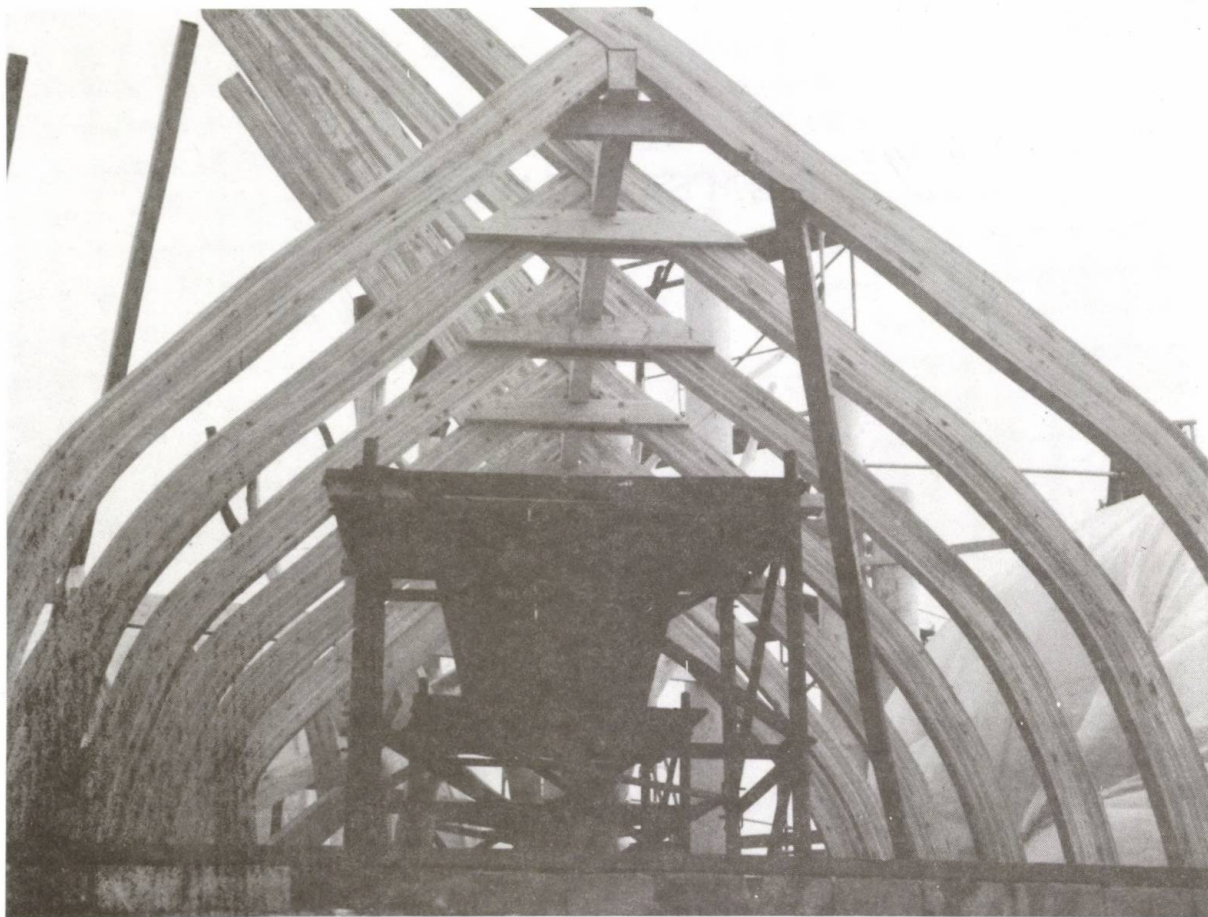
Azt a tényt, hogy a nyomda és könyvkereskedés kulturális funkciót is betöltött, Benedek Marcell „Naplómat olvasom” c. könyvéből vett részlet is bizonyítja. E néhány sorból tudtam meg azt is, hogy valaha Tamási Áron is Paks vendége volt:
(a szerk.)

Híre járt, hogy a legkülönb vidéki könyvnapot Pakson rendezik egy lelkes könyvkereskedő, különböző társadalmi szervek bevonásával. Rosenbaum a neve.

Erősen sodródtunk már a zsidótörvények felé, amikor Földes Ede barátom, a vidéki könyvkereskedők szállítója, felajánlotta, hogy autóján elvisz a paksi könyvnapot megnézni. Lujzi velem jött; Tamási Áron is csatlakozott hozzánk.

Az autó a könyvkereskedés előtt állt meg. Két kislány virágot nyújtott át nekünk. Aztán kilépett a zsidó kereskedő boltjából – a plébános és szép beszédben üdvözölt. Most előkerült Rosenbaum is és együtt mentünk át a hímzésekkel, virággal, képekkel felékesített sátorba, ahol keresztény egyesületi dámák árulták a könyvet, egyben a háziasszony tisztét is ellátva.

Délben a megye szolgabírói karának ebédjén vettünk részt. A főszolgabíró minden könyvnapon értekezletet hív össze, hogy a szolgabírák Pakson legyenek és könyvet vásároljanak. Tósztokat mondtak Áronkára és reám. Rosenbaum az asztal körül járkált, időnkint le is ült valaki mögé. A szolgabírák tegeződtek vele, Mojse-nak szólították. Nem rajtuk múlt, hogy Rosenbaum nem ebédelt velük. Rosenbaum kóserkoszton élt.

1989. márc. 17.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Elítélt neve:

TARISZNYÁS GYÖRGYI

Az interjúkat készítette és az anyagot
összegegyűjtötte: Deák Eva

(III. rész)

Konspiráció egy műtét körül

A mama: „Először akkor írhattam Györgyinek, amikor nőgyógyászati műtét előtt álltam. Nagyon véreztem és mielőtt megoperáltak volna, 1952. június 21-én, a rabkórházban – oda vittek a Gyűjtőből – előkészítettek a műtetre, egyszer csak nyílt az ajtó és bejött egy civil, akit úgy hívtunk, hogy Shylock-szemű –

Riesznével emlegettük így Nyíregyházán –, és azt mondta – Akkor most ír Györgyinek egy pár sort! – Nem tudok, mondtam, engem már várnak a műtőben az orvosok. – Hadd várjanak, az orvosok ráérnek. Írjon egy pár nagyon kedves, megnyugtató sort arról, hogy a Nagymamát operálják, nem ám azt, hogy magát! – Anyámat még Vácott kezelte az orvos, amikor megdagadt a nyaka és aztán felfakadt a tályog. Akkor éppen együtt voltunk. Mert hol együtt voltunk, hol nem. Közben elvitték Kistarcsára, aztán megint visszahozták, valószínűleg időnként felfedezte valaki, hogy a Tarisznyásék cellájában van egy más nevű, Fülöpp Péterné és olyankor hirtelen elvitték. Összevissza cibáltak bennünket, hol külön voltunk, hol együtt. A műtétem előtt megnézett egy orvos, egy nagyon emberséges, kis, öreg orvos és megnyugtató. Nem raborvosok voltak. Egyszer feküdtem egy nagy, üres teremben, a fürdőszobába menet rosszul lettem, hánytam, visszafektettek az ágyba, letakarták az arcomat, csak úgy jöhettek be a rabok eltakarítani.

Másnap jött az egészségügyi és azt mondta: – Nagyon jó hírt hozok, itt van az édesanyja. De ha egy hangos szót szól, nem engedjük be. – Hát a mama él? – Azt hittem, mégis belehalt a nyakdaganatba, mert azóta nem tudtam tőle. – Lediktálta tehát, hogy mit írjak: hogy a nagymamát fogják operálni.

Nagyon rendesen műtöttek, egy fehér arcú, jó külsejű, magas, elegáns orvos volt a sebész, úgy tudom, a Kútvölgyiből. Volt 3–4 orvos is, az altató az volt, aki hozzám mindig olyan jó volt, megfogta a kezemet és azt mondta: – Parancsoljon fellépni a műtőasztalra. – Ránéztem, ez volt az első alkalom, hogy nem büdös kurva meg hazaáruló meg nem tudom mi voltam, ez az első emberi hang, sírva fakadtam. Amikor műtét után betoltak a szobámba, ott volt édesanyám, már el is felejtettem, hogy visszakerült. Magasan fényt át nem eresztő ablakok voltak, de valahogy egy kis ág hegye beszorult az ablakba és belógott egy zöld levél. Jaj, de megkívántam, azt adják nekem, azt a kis zöld levelet, én megrágom! Itt valamivel jobb koszt volt, össze is szedtem magam.”

Györgyi következő levele 1952. június 18-i. Úgy látszik, a mesét a nagymama állítólagos operációjáról már elmondták a mama levele előtt Györgyinek, mert ezt írja:

„Köszönöm a május 31-ről kelt levelet. Közltek velem, hogy a Nagymama kórházban van és Te ápolod, Édesanyám. Kérlek, írd meg, milyen állapotban van. Úgy hallottam, operálták. Ne hallgasd el az igazságot édes jó Anyám, nagyon szeretném tudni. Erős vagyok, ne félts. Nem válaszoltál arra sem, mi van a miómáddal? Ha Nagymamának kívánságai vannak, limonádét vagy befőttet szeretne, nem tollas a fejpárna stb., kérj, Édesanyám! Most ne légy szerény, talán engedélyezik s akkor könnyítesz rettenetes nehéz helyzetén. Édesapámnak egyidejűleg írok, kaptam engedélyt. Türelmes vagyok, miattam nem szabad aggódnod. Teljesen egészséges

vagyok. Minden reggel tornászom, oroszul tanulok, olvasok, jól beosztom és felhasználom az időt. Az idegeim rendben vannak, az ájulások rohamoknak nyoma sincs. Egészségesebb vagyok, mint 2 évvel ezelőtt... Tudom, sokat szenvedtetek és szenvedtek most is, de biztatok abban, hogy most már nagyon közel van a kibontakozás és rendeződés. Édes Nagymama akarjon meggyógyulni, ne hagyja el magát, az akarat csodát tehet!”

A nagymama, aki – már szabadon – megérte 90. évét, szelíd, bölcs, szerény, kedves, igazi nagymama volt, egyszer megkérdezte a börtönőrt: – Tessék mondani, Felügyelő úr, minden elítéltnak itt van a nagymamája is? – A börtönéveken a vallásossága segítette át. Jellemrajzához még egy vonás tartozik, a mama meséli: „1944. december 2-án érkeztek Paksra az oroszok. Beözönlöttek a házba, hajnalban, és egy davajgitáros katona belevetette magát anyám üres ágyába – az érkezésükre ugrottunk ki az ágyból. Anyám odament, megrázta, kiparancsolta és a katona szót fogadott neki.”

Megmaradt ugyanerről a napról Györgyinek az a levele is, amelyet külön engedéllyel az apjának írt, amíg az egyedül volt és a levél hátulján az apja válasza – úgy látszik, nem kapott papírt, vagy itt fogalmazta meg a választ.

Ez az apa utolsó levele:

„Édes, aranyos, kicsi leányom! Panaszra nincs okom, csak most már elég lenne, hogy egyedül vagyok és nincs kivel beszélgetni. A szobában minden nap nagytakarítást csinálók, ráérek. Koszt is kielégítő, máma is jó ebéd volt, erre nem lehet panaszkodni. Igaz, hogy az emberrel nem állnak szóba, nagyon kimértek, de azért minden megy. Eleinte engem vettek szigorúan, hogy ne beszéljek hangosan, de az ember mindent megtanul. Sétára is megyünk némelykor, de rövid, sokan vannak. Szigorúság is van, de arra szükség van, máskülönben a tiszturak és felügyelő urak kedves emberek. Minden éjjel Veletek álmodok és beszélek. Büszkén vallhatjuk, hogy nincs bűnünk, nálunknál ártatlanabb ember nincs is. (...)”

Június végén írhatta (még két hónapig élt).

Az apa halála

Közben az apa idegrendszere kezdte felmondani a szolgálatot. Állandóan követelte, hogy hallgassák ki, ítéljék el, de senki nem állt vele szóba. Nem akart élni. Nem evett, nem aludt, amikor a felesége könyörgött az orvosnak, adasson jobb kosztot, mert elpusztul, az orvos azt felelte: „Mit akar? A la carte étkezni? Vegye tudomásul, hogy hol van!”

(Ezt az orvost 56-ban állítólag megverték a köztörvényesek.)

A mama: „Végül is átvitték Gerőt a rabkórházba, én is elkísérhettem. Egy óriási kórteremben két ágy, hozzá fürdőszoba. Egyszer bejött egy egészségügyi: – Na, megvan az eredmény mindkettőjüknek 3 keresztes van. – De hiszen tőlem nem is vettek vért! – Majd veszünk.

Gerő mind rosszabbul lett, néhány hónap múlva, 1952. augusztus 30-án meghalt. A köztörvényes házimunkások elvitték, valahol eltemették, soha többé nem lehetett megtalálni.”

Györgyi előtt titkolták, hogy az apja meghalt.

A mama: „Megtiltották, hogy megírjuk neki, hogy az apja meghalt, azt mondták, nincs olyan idegállapotban, hogy ezt el tudja viselni. – Maga szépen hamisítsa oda a levelekre az apja nevét – mondták.”

Vándor Györgyi, az egyik sorstársa, az utolsó időben néhány hétre cellatársa, a bécsi Magyar Híradóban Györgyi halálára emlékezve ezt írja „Üzenet a túlvilágra” címmel, 1979. május 1-jén:

(...) „Nagyanyádat és szüleidet csak néhány évig tartották fogva, te is valamivel előbb szabadultál, mint én. Amikor híre futott, hogy kiszabadultál, egy őr megjegyezte az udvaron, séta közben: – Na, most megtudta Györgyi, hogy az édesapja meghalt. – Mert akkor már volt nevünk. Ez már a Nagy Imre utáni korszak volt. Másképp bántak velünk. (...)”

Ez hasonlóan emberséges őr lehetett, mint az, aki Vácott még 1950-ben egyszer úgy ügyeskedett, hogy Györgyi a WC-ajtóban egy pillanatra szembekerüljön az édesapjával. Nem beszélhettek, de látták egymást – utoljára.

Györgyi valóban csak a szabaduláskor tudta meg, hogy az apja nem él – bár persze már előbb felmerült benne a gyanú.

A mama: „A férjem halála után borzasztó idegállapotban voltam, két hónappal a nagy műtetem után, jajgattam, hogy vigyenek haza. Hova haza? Hát a Gyűjtőbe. Nagy rabszállítón vittek, a Gyűjtőben már ott találtam az Édesanyámat. Kicsit emberségesebb korszak következett: borzasztóan fáztunk az ősszel, megengedték, hogy a fürdőszobában kicsit melegedjünk, kaptunk valami rabköntöst is, meg darócot, amikor lementünk sétálni. Némelyik őrrel lehetett beszélni,

a sorkatonák rendes emberek voltak. Egyszer panaszkodtam az egyiknek, hogy úgy ennék valami jobbat! – Nehogy azt higgye, hogy kint sokkal jobb. Zsömle ott sincs, meg kenyérjegy van. – A mi kosztunk: reggel egy nagy csajka feketekávé, tele brómmal, egy darab kenyér, délben bab, este borsó, másnap délben büdös krumpli, este bab, szóval ez a három váltakozott. Három évig nem láttunk húst, vasárnap este néha kaptunk szalonnát, mert akkor nem volt főtt étel, vagy azt a deszkalekvárt. Volt egy nagyon aranyos törzsőrmester, piros képű parasztember, olyan 45 év körüli. Egy vasárnap reggel nyílik a zárka: – Na, Juliska néni – mondja anyámnak, a nevét nem tudhatta, öregasszony, tehát Juliska néni –, szóljon már a lányának, hogy ne ríjjon folyton, én ezt nem bírom nézni. – Kérdezi anyám: ünnep van ma? A kaján látom, hogy ünnep van, de nem tudom kiszámítani, milyen ünnep. – Nem tudom – mondta a törzs, de kifelé menet fűtyörészni kezdte a Piros pünkösöd napját. Tíz perc múlva megjelent egy nagy csajka paradicsomos káposztával. – Maradt őri kaja, ma sokan kimenősök – mondta. Hús persze nem volt benne, de menyeyi volt, azóta is szeretem a paradicsomos káposztát. Forró volt, csak úgy habzsoltuk. A boldogság netovábbja: megtudtuk, hogy pünkösðvasárnap van, őri kaját kaptunk és mint emberekkel, úgy beszéltek velünk.”

Időközben visszakerült Györgyi is a Markóból a Gyűjtőbe, Marihoz. Folytatódott a közös nyelvtanulás, olvasás, a torna, a beszélgetések.

Mari meséli: „Nagypéntek volt, azt hiszem, 1953-ban. Rajk Júliát nem ismertem sosem, de hálás vagyok neki, mert megmentett bennünket a sötétzárkától. Elhatároztuk Györgyivel, hogy megtartjuk a böjtöt. Egy Tóbiásnak nevezett őr jött mérgesen, hogy tán még pörsölnözní is fognak, ne böjtöljenek, mert mehetnek a sötétzárkába. Később egyszer Rajk Júlia elmondta Györgyinek, hogy ő és az egész nagyzárka bejelentette, éhségstrájkba kezdenek, ha nem hagyják aznap a két katolikus nőt koplalni.”

Az első szabadulások

A Nagy Imre-kormány 1953. július 25-én törvényerejű rendelettel közkegyelmet hirdetett a két évet meg nem haladó büntetéssel sújtott politikai elítéltekre. Györgyre ez nem vonatkozott de százezer politikai internált kiszabadult.

A mamát és a nagymamát 1953. szeptemberében kiengedték a börtönből, Nyíregyházára kerültek, rendőri felügyelet alá.

A mama így mondja el: „Akkor éppen együtt voltam édesanyámmal a Gyűjtőben. Egy este bejöttek és azt mondták, maguk holnap szabadulnak. Nem mondták meg, hova megyünk, de azt mondták, mossuk ki a holminkat. Nem tudtuk kimosni, mert nem volt váltásunk, Szegény Gerő ingét hordtam egy rossz szoknya fölé, a férfíingek úgy néztek már ki, mint a krizantém, olyan rongyosak voltak. Másnap reggel hozták a másfél évvel előbb (másfél év hordás után) elvett ruháimat, meg anyámét is kimosva, kivasalva, cipőt és bele fűzött, harisnyát – ezt ők adhatták, mert nekem már nem volt a börtönben harisnyám –, és lementünk egy nagy terembe, ahol egy óriási asztal volt, vagy tizenketten ültek körülötte, civilek és magas rangú katonák, tele ordóval, mint a karácsonyfák és a közepén ülő bejelentette, hogy szabadulunk. Hová akarunk menni? – Pestre, haza. Azt nem lehet egyelőre, mondta udvariasan. – Hát akkor Paksra. – Paksra sem. – Hát akkor hová menjünk? – Menjenek Dabasra. – Mit csináljunk ott, az hol van? A testvérem Pesten van, oda szeretnének menni. – Na jó, akkor egyelőre elvisszük magukat egy kellemes szanatóriumba, ott majd feljavulnak, aztán meglátjuk. – Anyámnak visszaadták az ékszereit, jegygyűrűt stb., meg a pár forintját, nekem nem adták vissza a 160 forintomat, sem a fülbevalómat, jegygyűrűmet, semmit. Nézegették az iratokat, hogy az enyém hol van, hümmögtek, hogy valószínűleg ott maradt a Gyűjtőben, majd utánam küldik. Többszöri érdeklődésre sem került meg semmi, ott álltam Nyíregyházán egy fillér nélkül. Esztergályos Cili visszakapta a fülbevalóját és az arany óraláncát, Nyíregyházán mindjárt másnap eladhatta.

Szóval másnap reggel beültettek egy nagy fekete kocsiba. Elöttünk ment egy másik hasonló, én folyton abban bíztam, hogy abban Györgyi ül, aztán kiderült, hogy Rieszné Esztergályos Cili volt. Őt is oda vitték, ahová minket, de egy másik depandanszba, nem tudtunk egymásról, amíg vasárnap a rendőrségen történő jelentkezésnél össze nem ismerkedtünk. A börtönből nem ismertük egymást, csak most derült ki, hogy Vácott ő az alagsori 1-es zárkában volt, én a 2-esben. Csak a hangját ismertem, mert még a legelején, amikor egy reggel végigment az orvos és amúgy formálisan megkérdezett mindenkit, hogy minden rendben van-e, a mellettem levő zárkában azt felelték, hogy nem, mert kevés a koszt. Nekünk elég volt, mert olyan rossz volt, mint a kutya.”

És meséli a mama a szabadulási utazást tovább:

„Szóval beültettek egy lefüggönyözött autóba, előre ült egy tiszt. Elővettem a cédulát, amit a szabaduláskor adtak, amikor megfenyegettek, hogy el ne mondjam senkinek, honnan jövünk, semmit magunkról, semmit a múltunkról, vagy hogy hol töltöttük az utolsó éveket, mert ha elárulunk valamit, visszavisznek. Szóval megnéztem az írást, az állt rajta, hogy három évig tartó internálását megszüntetem, Kistartcsáról elbocsájtom. Odamutattam neki: – Ez micsoda? Soha életemben nem voltam Kistarcán, azt se tudom, hol van. – Odaszólt a sofőrnek: – Kerülj egyet, menj arra, hadd lássa. Nem fontos ez az írat, ezt soha senki nem fogja kérni, ez csak olyan sablon dolog. – Megállította a kocsit valahol, ahol szüreteltek és hozott egy sapka szőlőt. Elsírtam magam, hogy Györgyinek nem jut, de ő azt állította, hogy jó dolga van és biztosan ő is eszik szőlőt. Pedig messze volt még akkor a szőlőevéstől! Nagyon sokáig mentünk, már azt hittem, a Szovjetunióba visznek, hát Nyíregyházára érkeztünk, ott bevíttek egy házba, egy izraelita szeretetotthonba, ahol zsidó kitelepítettek voltak, olyanok, akikért súlyos pénzeket fizettek a külföldi hozzátartozók, hogy ide hozzák őket a kitelepítésből. Szegény ember ott nem volt, de volt főrendi tag, meg Láng, meg a Spolarich kávéház tulajdonosnője, meg egy nagyon aranyos, 80 éves mama, a Vursli volt gazdája. Mi bent maradtunk a kocsiban, a tiszt bement a gondnoknőért, aztán bevíttek, leültettek bennünket, egy hosszú asztalnál éppen ebédeltek a többiek vagy húszan, két turnusban ettek. Kérdezgettem, hol vagyunk? – Jó helyen, de itt csak egy-két napig maradnak, majd magukért jövök, de meg ne mondják, hogy honnan jöttek, még a gondnoknőnek sem! A nevüket sem! Nem fognak semmit kérdezni, minden kívánságukat kötelesek teljesíteni. – Mondom: nincs cigarettám, bent napi ötöt kaptam, a férjem halála után az övét is megkaptam. – A gondnoknő majd gondoskodik cigarettáról. – De nincs egy fillérem sem. – Szó nélkül odaadott 10 forintot, kölcsön, de soha többé nem láttam, nem tudtam megadni.

Egyik nap éppen ettünk, amikor bejött két 25 év körüli fiatalember, ők is leültek. Valahogy szóba került Sztálin halála és nekem kiszaladt a számon: Miért, Sztálin meghalt? – A két fiú összenézett, már tisztában voltak vele, hogy mi is onnan jöttünk, ahonnan ők.”

Ebben az időben szabadult Záboji Mari is, sőt a két fiatalember egyikével találkozott is.

Igy meséli el szabadulását: „1953. szeptember 3-án Györgyi 32. születésnapját ünnepeltük, még verset is írtam hozzá. Aznap volt a spejzolás, megengedték magunknak azt a luxust, hogy egész cigarettát szívjunk, nem harmadába törtet, gyufaszálra tűzve. Egyszerre értem jöttek, az irodába vittek, közölték, hogy feljelentési kötelezettség elmulasztása miatt három évig internálva voltam, most – 3 és fél hónappal hamarabb – szabadulok, Pestre nem mehetek, mondjam meg, hova akarok menni. Nógrádverőcét kértem, ahol a sógornőm anyja élt. – Akkor most mehetek? – No, még hátravan egy kis adminisztráció. – Azzal újra elvittek a kistarcasai fogdába, két hétig voltam ott, a börtönnél rosszabb körülmények között. Így képzelem, erőpróbának szánták: ha ezt is kibírom, kiengednek az emberek közé. 16-án jöttek, hogy szedjem a cuccom. Nagyon megijedtem, mert éppen előtte felkapaszkodtam az ablakhoz körülnézni, és a szemem az őr tekintetével találkozott. Azt hittem, feljelentett és most mindennek vége. Átvittek a körletbe, vagyis a tényleges internálótáborba. Ott már csak kevesen lézengtek, felszámolják a tábor, szobánként, csoportonként mindenkit elengednek. A nők haját mostak, az egyiknek volt egy csepp rúzs, azzal festették magukat, rendbe tették a ruhájukat. Én is kaptam valakitől egy kardigánt, a rongyos szandálom helyett pedig valami cipőt egy aranyos lánytól: a Népszavánál volt titkárnő, a nevére is emlékszem. Rosenberg Róza és a történetére is: Auschwitzból a Szovjetunióba került, onnan Kistarcára.

Nógrádverőcére együtt utaztam egy fiatalemberrel, aki a Joint-perben ült. Elmondta, hogy Nyíregyházára megy, a zsidó szeretetotthonba, mert nincs senkije. Én persze nem tudtam, hogy a nagymama és a mama ott van, és a fiatalember útján ők megtudhatták, én hová kerültem.”

A mama: „Nagyon kellemetlen volt a helyzetünk, rossz szemmel néztek a többiek, hogy nincs egy váltás fehérneműnk, nincs pénzünk, rongyosak vagyunk, nem tudunk semmit, nem ismerjük a zsidó szokásokat, ünnepeket. Közös, nagy hálóteremben laktunk, láthatták, hogy rongyos férfiingben alszunk. Azt hitték, téglák, rájuk épített besúgók vagyunk. Hát egy vasárnap, látogatási napon, megjelent egy paksi férfi, a Rosenbaum könyvesboltos testvére (a könyvesboltost Auschwitzban megégették). Odajött hozzánk: – Nagyságos asszony, hát maguk élnek? Mit segíthetek? – Igyekeztem nagyon rezerváltan viselkedni, nehogy baj legyen belőle. Másnap elmentünk anyámmal a városba és mire megjöttünk az éjjeliszekrényünk meghatóan tele volt a legfinomabb gyümölcsökkel, finomságokkal, amiket az öregek raktak oda.”

Györgyi 1953. november 21-én így ír az otthonba az Országos Börtönből, vagyis a Gyűjtőből. (10 sorra kapott engedélyt!!!)

„Boldog vagyok, hogy leveletekből megtudtam, hogy egészségesek és szabadok vagytok. Remélem, Anyu hamarosan kap állást és lesz otthonotok, akkor majd könnyebben élhettek és nem kell ajándékba kapni a cigarettára és gyümölcsre való pénzt. Nagymamámról és Apámról is kérek pár szóban hírt, róluk Anyu nem írt. Én tanuló, dolgozom, jó körülmények között, meleg helyen élek, egészséges és nyugodt vagyok, mert érzem, hogy nemsokára látni fogjuk egymást. Várom a szabadulást, hogy minden gondot levehessek rólatok. Tíz sorban, levelezőlapon választ kérek. Dec. 10. és 20. között küldhettek egy 2–3 kg-os élelmiszer-csomagot.”

A csomag megérkezett, 1954. március 28-án, több mint 3 hónap után volt szabad nyugtáznia:

„Megkaptam a csomagot dec. 11-én. A fenyőág, szalonna, kolbász, zsír, no és a máj is, citrom, cukorka, kockacukor, illatos lekvárok, keksz, a gyönyörű, gondos csomagolás kimondhatatlan örömet okozott. Miért is küldtetek ennyi értéket? A nagy örömet köszönöm. Felejtethetlen nap volt! – Nagyon aggódom Édesapámért. Mi van vele? Nagyikám és Apám is írjon néhány szót feltétlenül. Legközelebb VI. 27-én írhatok, aztán IX. 27-én és XII. 27-én, tehát negyedévenként. Most nem lehet csomagot kérni, talán legközelebb. De csak majd úgy küldjete, ha nem vagytok nyomorban, nem akarom, hogy magatoktól vonjátok meg! Megírom ítéletemet, mert így napról napra vártok és az felőrli az idegeket. 6 évi börtönt kaptam, ebből majdnem 5 évet már letöltöttem. 1955. jún. 15-én szabadulok, mert 1949. június 15-én tartóztattak le. Lehet azonban, hogy rövid időn belül feltételeesen szabadlábra helyeznek, most már csak sorra kerül az én ügyem is. A fő a türelem és hogy nagyon várjatok. Bármikor jöhetek, de legkésőbb egy év múlva. Semmi bajom, sokkal könnyebb a sorom, hogy Ti szabadok vagytok! Most nem is diétázom, az idén nem is fáztam. Dolgozom, tanuló, tornászom és mindig Rátok gondolok.”

A mama: „Szóval itt éltünk rendőri felügyelet alatt, Riesznével nagyokat sétáltunk, közben kaptunk Pestről csomagot, a barátnőink összeadtak cipőt-ruhát, a testvéremnek megírhattam, hogy itt vagyunk, sőt az unokahúgom meg is látogatott, hozott ennivalót, fehérneműt. Jött a tél, eleinte nem tudtam kimenni, de aztán már lett kabátom. Segítettem a könyvelésben, egész normális lett az élet, de akkor közölték, hogy elviszik az otthont Mohácsra, csak hogy mi oda nem mehetünk, mert közel van a jugoszláv határhoz. Mint megtudtuk, eredetileg Mohácson kezdték építeni az erőművet, de aztán a határ közelsége miatt átmentek Paksra és ott maradtak a főlegyes épületek. Minket egy nyírségi faluba akartak vinni. Akkor találkoztam az orvosi rendelőben dr. Gábiel Aurél paksi származású orvossal, akit valamikoról ismertem és ő magához vett minket. A nagymama főzött, én eleinte sálakat szőttem, aztán orvosírnok lettem dr. Kállai mellett, aki azelőtt Madocsán volt orvos és szintén ismertük. Nem értettem semmihez, Kállai eleinte húzta az orrát, de két hét alatt beletanultam, sokat olvastam hozzá, a végén már az egész rendelőt rámhagyta, megtanított injekciózni is.”

Ezek azonban már későbbi események, egyelőre az otthonban vannak.

A mama április 2-án ezt írja:

„III. 28-i lapod ma kaptuk, nagy megnyugvás, hogy a decemberi csomagunknak nagyon örültél. Ha júniusban írhatok, közöld, mit küldjünk. Azon ne aggódj, miből teremtyük elő. Még a Szeretetházban vagyunk, de ez pár hét múlva megszűnik. Kegyelmi kérvényt adtam be február 27-én, hátralevő idő elengedéseért... Édesapa keze izületi csúzos, én írok helyette is. (...) Cigarettára is jut, moziba is megyünk, az Otthonnak rádiója is van a közös ebédlőben, azt is élvezzük, miattunk ne aggódj...”

Váratlan öröm: jó munkájáért rendkívüli lapkedvezményt kap. 1954. április 14-én ezt írja a Hegyalja útra, a nagynénje címére:

„A jó munkámért kaptam ezt a váratlan lapkedvezményt. Levélben, 32 sorban kérek választ. Majd csak egyszer ilyen váratlanul megjövök, mint ahogy most írok. Édesapámért nagyon sokat aggódtam az utóbbi hónapokban, de remélem, csak idegesség. Mi történt a kezével? Milyen a hangulata, mivel foglalkozik? Csomagot jún. 15–20 között küldhettek. Meleg lesz, zsírt nem kérek, kristálycukrot spejzolok, bármi mást küldtök, nagy öröm. Látogatót egyelőre nem engedélyeztek.”

A mama május 17-én válaszol Nyíregyházáról:

„Kimondhatatlan öröm ma kapott leveled, melyet Pestről azonnal továbbított Bellus. Még mindig Nyíregyházán vagyunk, az Otthon még fennáll, de bizonytalan, hogy meddig. Mi egészségesek és erősek vagyunk, már Apu is jól van, a keze nem jött teljesen rendbe, kezelést kap. Borocska is akad, persze olyan nyírségi, de ízletes. Nagymami jelenleg sapkát köt, régi sálát fejtettünk fel, s ez már Neked készül! (...) Szeretettel csókol Édesapád. Sok-sok szeretettel csókol Nagymama.”

Györgyi, 1954. május 26.:

„Remélem, ez a levelem már az új otthonotokban talál. Engedélyt kaptam, hogy kérhessek egy orosz nyelvű könyvet. Kérem tehát, küldj egy regényt vagy elbeszélés-gyűjteményt, akár-melyik klasszikus vagy modern író könyvét, Gorkij, Csehov, Tolsztoj stb., csak Fagyejev Ifjú gárdáját ne, mert azt már áttanulmányoztam. Lehetőleg irodalmilag értékes szöveget kérek, hogy jó író stílusát tanuljam és olyan szöveget, amelyből a beszélt nyelv fordulatait elsajátíthatom. Kazi talán segít tanáccsal és kölcsönzi a könyv árát is. Orosz-magyar szótáram van az esetleg még ismeretlen szavak kikereséséhez. Örömmel írhatom, hogy most már nem kell más ahhoz, hogy orosz nyelvben tökéletesítsem magam, mint egy-két hónapi beszélgetés a hangsúly és a kiejtés tökéletesítéséhez. Remélem, hasznomra lesz majd a szabad életben, hiszen valószínűleg nincsenek sokan, akik jól beszélnek ezt a szép és gazdag nyelvet, mert kevés embernek van ideje arra, hogy olyan intenzíven foglalkozzék vele, mint én tettem éveken át. Bocsássatok meg, hogy megint csak kérek, de úgy érzem, nem szabad elmulasztanom a tanulás lehetőségét. Nagy örömmel vettem 17-én írt leveleteket. Édesapám reszketős betűiben felismertem a keze írását, és ez igen boldoggá tett. Édesanyám, csak addig vállald a terheket, amíg én szabad leszek, akkor majd minden gondot leveszek a válladról, hisz erős vagyok, azt hiszem, jó kenyér van a kezemben, hasznos munkát tudok majd végezni és mindennel ellátlak Benneteket. Mindig csak ezen gondolkodom és ez ad erőt. A csomagot előre is hálásan köszönöm, de azt kérem, ne küldjete 3 kilót, elég 1–2 is, hisz egészségileg nincs rá szükségem, csak az a tudat, hogy Töletek jön, az nagyon jó! Es kibontani, megnézegetni, megkóstolni, az olyan boldogság, hogy leírni nem lehet, csak átélni! Nincs erőm lemondani róla! Mikor intézetben voltam és csomagot kaptam, nagy öröm volt. Ez annak az ezerszerese. De igazán nincs hiányom semmiben. Legutóbb is kaptam spejzolásban 1/2 kg zsírt, 1/4 kg cukorkát, cigarettát (5–6-ot szívok naponta), egy finom pipereszappant stb. Nagyon bizakodó hangulatban vagyok, lehetséges, hogy rövid időn belül előveszik az én ügyemet is. Erre a levélre nincs válasz engedélyezve, csak a könyvet küldjétek, de nem sürgős.”

Az első beszélő

Györgyi, anyjához, 1954. június 28-án:

„Engedélyezték a beszélőt! A T betűnek és ítéletemnek megfelelően július 25-én, vasárnap de. lesz, kb. 9-re gyere. Nagyon szeretném Édesapámat is látni, de úgy tudom, csak egy személyt engednek be, s nem tudom, Apu egészségi állapota megengedi-e ezt a hosszú és fárasztó utazást. Ezt a lapot hozd magaddal Édesanyám, hivatkozással. Milyen boldogság lesz látnunk egymást ennyi év után!!! Alig várom, hogy hallhassam a hangodat! Nem szabad ám idegeskedned, édeském, egy kicsit megöszültem és megváltoztam külsőleg talán, de teljesen egészséges vagyok, a gyomrom rendbejött, hónapok óta az ízületeim sem fájnak, a napocska besüt az ablakomon, a beszélőre majd még jobban leburnulok, s ami a fő, nyugodt és kiegyensúlyozott vagyok. Tele vagyok reménységgel.”

Aztán augusztus 17-én:

„Még mindig a beszélő hatása alatt vagyok. Milyen jó volt megölelni Téged, édes jó Anyám! Utólag bizony megijesztett, hogy ilyen nagy operáción estél át, talán jobb is, hogy nem tudtam. A beszélő óta biztosan híztam egy pár kilót, mert kitűnő kosztom van. Vasárnap húsleves, disznókaraj igazi krumplival, uborkasalátával, őszibarack. Spejzoltam paprikát, paradicsomot, almát, ezek az otthoni ízek igazán nagyszerűek. Még nem tudom pontosan, mikor szabadulok, de úgy gondolom, szeptember végére otthon leszek. Napozom, tanulok, olvasok, van társnőm is, jól eltelik a nap. A fogaimat is csinálják, nem fognak fájni, mire kimegyek, csak a pótlásokat kell megcsináltatni.”

És eljött a szeptember, szabadulás nélkül.

1954. szeptember 25-én ezt írja Györgyi:

„Azt reméltem, hogy ennek a levélnek a megírására már nem kerül sor, mert a szeptember meghozza a szabadulást; most már csak az októberben bízhatom. Két hete azt mondták, hogy már csak hetek kérdése – tehát már hónapokig nem tart és megjön a döntés. Most a saját bőrömmön tapasztalom annak az állításnak az igazságát, hogy a szabadulás előtti hetek a legnehezebbek. Az ember ilyenkor már arra is gondol, hogy realizálja a szabad élet és a saját nehéz sorsa közötti különbséget. Eddig elzárkózott előle, hogy ne gyengítse magát rossz gondolatokkal. Sajnos megint egyedül vagyok, társnőm már szabadult, s talán a rövid idő miatt nem kapok új társat. De sok jó könyvem van, a tanulást nem hagytam abba, a koszt finom. A lakásügyben itt voltak,

le kellett írnom részletesen mindent a lakással kapcsolatban, azt is, hogy milyen ingóságok maradtak ott. A címeteket is felírták, azóta bizonyára már felkerestek Benneteket. Mondtam, hogy akár Te, akár én, minden tárgyat felismerünk. Ha felkeresnek, mondd el, hogy tavaly szeptember óta milyen lépések történtek ebben az ügyben, nekem pedig írd meg részletesen, mert rettenetesen nyugtalanít, hogy még mindig nincs fedél a fejetek fölött és hárman háromfelé vagytok. Remélem, most végre nemcsak ígéretet kaptam, hanem intézkedni is fognak. Az értékeid sajnos nincsenek a Gyűjtőben, átírtak ezügyben Vádra. Írd meg nekem (és egyúttal talán az Int. Vezetőnek is külön levélben), hogy mikor vették el Tőled és kicsoda. Úgy gondolom, hogy körülbelül 1950. okt.-nov.-ben a váci int.vez. Akkor ugyanis lehet majd tőle érdeklődni. Kérted, mialatt a Gyűjtőben voltatok? Mit mondtak? Édes, jó Anyácskám, nem csókolhatlak meg születésnapodon, de forró szeretettel kívánok sok boldogságot, sok erőt. Ajándékol az ígéretet adom, hogy nagyon jó lányod leszel, olyan boldog életet építetek Nektek, hogy el fog törpülni mellette a sok szenvedés. Kérem, küldjétek nekem egy rossz kötött kesztyűt, azért rosszat, mert lehet, hogy közben hazamegyek és nem is lesz rá szükség. De ha még 5-6 hétig itt vagyok s közben hideg lesz, nagyon fájnak a kezeim, az ízületek. Ha nincs régi, rossz, nem kell. Börtönbe jön (az Intézet Vezető úr engedélyével!). Szerencsére kabátom, sálam van.”

A mama válasza október 3-án:

„A levelet csak egyedül írhatom, mert Apu Balatonfüreden van utókúrára, beutalással, ez majd teljesen rendbehozza, reméljük, Nagymami pedig Pesten, Belluséknál. Magas korára való tekintettel megkapta a Pestre költözési engedélyt, Bellus sokat szaladgál, hogy a végleges letelepedést megkapja. Én is kérem majd a ref. feloldását és a Pestről való kitiltásom hatálytalanítását. Írtad, hogy voltak nálad lakás stb. ügyben. Én semmit nem tudok, jún. 4-én azt a választ kaptam írásban: „ingóságainak hollétét nem tudtuk felkutatni”. Amikor a beszélőn voltam, személyes érdeklődésemre a fogadóirodán azt mondták, revízió alá veszik az ügyet. Remélem is, hogy meg fogják találni a megoldást, mert így nem hagyhatnak bennünket. A család születésnapjára ajándékot küldött nekem, egy nylon fejkendőt, nagyon örülök neki, mert a múlt héten folyton esett, eleget áztam, sokat járkálok betegekhez. Vácut az értékeimet kb. októberben vette el egy magas, barna, 30 év körüli civil férfi, mikor a Gyűjtőbe jöttünk, az Intézet Vezető örnagy azt mondta: maguknak van itt értékük, majd a nagymama viszi utánuk, de ő is éjjel jött el, s nem volt ott senki, aki odaadta volna. A Gyűjtőben 1952. április végén egyszer bejött egy egyenruhás férfi, felírta mik az értéktárgyak és azt mondta: majd visszakapják. Én májusban elmentem a kórházba, ezalatt Apunak a fényképeket, lakáskulcsot visszaadták, de az értékeinket nem...”

Györgyi szabadulása előtt készített egy listát az ingóságokról:

„Előadó Úr! 1955. január 24-én nyert engedély alapján jelentem, hogy a Budakeszi út 28. sz. alatti lakásban kb. a következő tárgyak maradtak” – és felsorolja a biedermeier bútort, bécsi zongorát, szőnyeget, varrógépet, rádiót, ágyneműt, üveget, porcelánt, élelmiszert, ékszer, könyveket, háztartási felszerelést.

Ezeket kívül azt írja:

„1950-ben Virányoson, az ottani fogdaparancsnok, egy kofferben velem levő összes ingóságomat, a rajtam levő értéktárgyakat elvitte. 1952-ben a Gyűjtőbe küldte az összes holmiból az ezüst cigarettatárcámat, 1 pár rongyos harisnyát és egy nadrágot. Határozottan emlékszem, hogy amikor a pincébe vittek, a fülbevalómat beletettem a cigarettatárcába. Ezt már nem adták vissza.”

A mama mondja: „Egyik pesti utamon, Nyíregyházáról jövet, elmentem a Budakeszi úti házba. Egy egyetemi tanár lakott benne, pár hónapja kapta a lakást, cserében a saját, valami feles számára kisajátított lakásáért. A holminknak nyoma sem volt, a kis öreg szomszéd néni szerint, teherautókkal jöttek a holmikért, oda se mertünk nézni, azok után, amit magukkal csináltak.”

Györgyi, 1954. október 30.:

„Az Intézet Vezető Úr engedélyezett számomra egy rendkívüli beszélőt. Nagyon örülök ennek a kedvezménynek. Persze nagyon szeretném, ha mindhárman jöhetnétek, de az engedély csak egy személyre szól, ezért úgy gondolom, legjobb lenne, ha Édesanyám egyedül jönne be. Feltétlenül kapcsolj össze felutazásodat azzal, hogy menj el az ügyeteket intéző hatósághoz a ref. feloldása, lakás, ingóságok stb. ügyében. Úgy látom, gyökeres intézkedést csak az én szabadulásom, az ügyemben való végleges döntés után várhatunk, de addig is nektek kint utána kell járni a dolognak. Hogy mikor szabadulok, nem tudom, lehet, hogy 1-2 hét, lehet, hogy 1-2

hónap. Igyekszem nagyon türelmesen várni, örömmel írhatom, hogy újra kaptam jó társat, akivel nagyon jól eltöltjük a napot, tanulunk, beszélgetünk, szóval a hátralévő időt könnyen kibírjuk.”

Primitív írással a levél alján:

„A beszélőre 9-én jelenjen meg. cenzor.hiv.”

A mama 1954. november 11-én Nyíregyházáról:

„Még a boldog viszontlátás örömének hatása alatt vagyok, s külön öröm, hogy a leveledre válaszolhatok. Sokkal kiegyensúlyozottabban láthatalak viszont, mint legutóbb és már komoly remény van a kijövedeledre. Apunak is megírtam rögtön, részletesen, nagy öröme lesz.”

És Györgyi utolsó, börtönből írt levele 1955. január 11-én:

„Ne jöjjetek beszélőre I. 23-án, mert akkor nem lesz beszélőm, csak majd márciusban, a pontos dátumot még közlöm. Legközelebb majd a levélírásokat is megírom. 3 havonként lesz beszélőm, de remélem, mire eljön a március, Veletek leszek már!”

Az utolsó börtön-dokumentum:

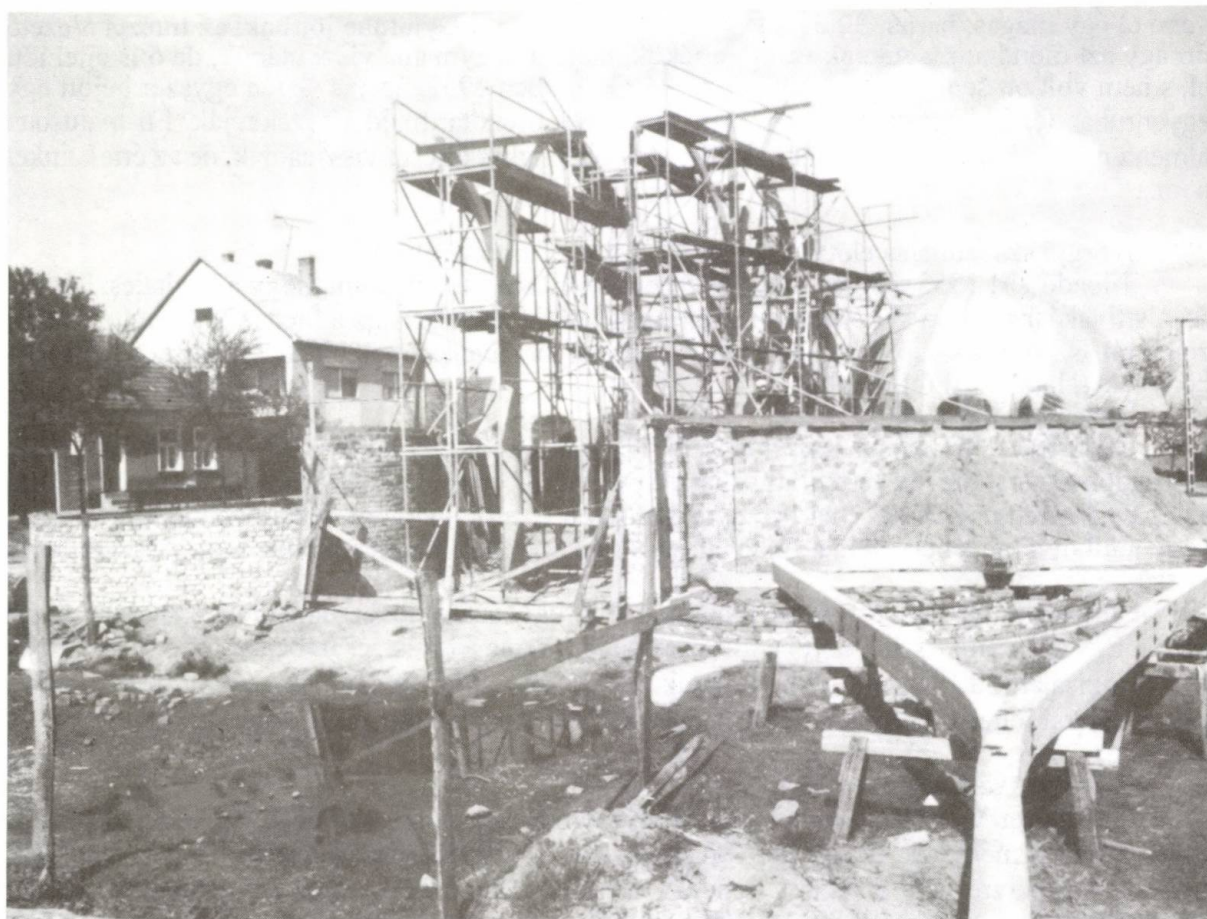
Folyószámla-kivonat letéti és keresményi pénzről

1955. jan. 18.

Elítélt neve: Tarisznyás Györgyi. Törzsszáma: 475-D-124

Folyószámla egyenlege 1954. szept. 30-án: Követel: 847,72 Ft.”

(folytatjuk)

1989. ápr. 09.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Hogy visszataláljak

A tavasz kebléből lásd;
felemelkednek a rózsá-rakéták s máris távolodnak
szirmokat, illatot ejtve, száguldanak az újra
újuló idő csalóka célpont-szemeibe.
Csak tövisek; az eldobott fokozatok maradnak,
öreg arcunkba hullnak, s föld vére: a láva,
– kibuggyan szemünkből megint a vér.
Megtántorodik a szerelem is
hollók repülnek lángoló haját...
Segíts!, ha vagy valahol még, segíts!,
kiáltom újra és újra hozzád a nyarat,
mert a virágok bombázzák álmaimat, segíts!,
dobjam le szutyok-ruhámat,
bölcs kezeid emeljenek föl a csöndből!
Március ütegei méheket tüzelnek újra a kertre,
az ámuló műhold-szemek előtt lásd;
felemeli magát újra az élet. Segíts!,
hogy segíthessek, hadd állítsak ennek a tavasznak
kilövőállványára én is egy verset a béke miatt,
hogy visszataláljak az útra, az óceánok robaját
izzó tenyeremben ne hagyjam bár soha meghalni,
de örökre itt éljen bennem a lecsendesült,
szívét: a Napot felmutató
napvízű tenger!

Miszlai Gyula:

Az istenek kozmoszá lakják a világot, ők irányítják így életünket, de sorsunk a káoszban gyökerezik. Vissza tudok-e látni gyerekkori önmagamig, sorom huzatába állva?

Miként a vadász az alkonyati bozótban megbújó vadat, úgy lesem gondolataim. Abból a figyelőállásból, ahonnan leghamarább észrevehető az érzések sűrűjében. Tapogatózások, tévedések, félelmek, szorongások, bizonytalanságok között.

Krónosz, a gyermekeit fölfaló titán, az idő atyja, a káosz és a kozmosz a zűrzavar és ékes rend között áll.

Nincs neve a gyerekkor képeinek. Duna, gesztenyés, szoknyák, templomtorony, porzó homok, csigák, csillámló tekintetek. Szétoldódtak kontúrjaik az emlékezet legalján. Hulló levelekkel versenytfutó mosolyok. Hogy sodródunk réteken, városokon, ismeretlen ajtókon át, elszenesedett arcok mellett. Az idő rugója szívdobogásszerűen tágul, húzódik, de az emlékek, a remények csak jelenbeli tudatállapotban rögzülnek, eleveníthetők fel.

Duna, gesztenyés, anya, halottak, padlás, ministránsruhák, Kömlőd, fényben konzervált gyönyörű sváb arcok, lányok combjai, tisztaság, csúzli, dombokhoz lapuló szelek. Szétfeslett labdák, elégett könyvek; Molnár Ferenc, Sienkiewicz, V. Hugo.

Elveszett mondatok, melyek vádolhatnak. Egy puzzle-játék hiányzó részei. Mért markol újólag két kézzel a halál? Nem, persze már nem tudom visszaidézni gyerekkori önmagam. Képek segíthetnének, képek akadályoznak. Pallók és kerítések. Első cseresznyeíz, vánkosomeleg, esti imák. Már nem fogom érteni őket, mert lényegükben érthetetlenek, s mégis vannak, jelenvalóbbak akár az előttem levő pohárnál is.

A gyerekkor még sorstalan, ezért időtlen is, ám annak csak élete marad meg sorsa helyett, aki végleg elejti gyerekkorát.

Pákolitz István:

Ökumené

Ijfabb Ausch Ármin
üveges és képkeretező kisiparost
jobbadán keresztény kuncaftjai
keresték föl filléres megbízásokkal

Egérluknyi boltjában
egymás hegyén-hátán várt sorára
a Hétfájdalmú Szűz (galambgyűrűben)
a lándzsával átdöfött Szív
(szúrás a jobb mellkason)
Jézus az Olajfák hegyén
(a hitvesi ág fölé szánva)
és egyéb ájtatos holmi
továbbá elsőáldozási és esküvői fotók
regruta-fényképek tömkelege
a féltucatnyi religió-képviselőt
harmónikusan békés együttesében

Egy tavaszakarlenni-féle
pénteki késődelutánon
midőn bejött a sábesz
azon morfondírozott ifjabb Ausch Ármin
vajon kóser dolog-e amit mível
vagy afféle tréfli ügyletről van szó

A bölcs Náthán-formátumú sakter
megnyugtatta skrupulózus atyjafiát:

Csináld csak továbbat bóher
mert tartozhatunk bármelyik felekezethez
valamennyien Egyistent imádunk

Földesi János:

Van még

Van még vágyam
szívemre ül lágyan,
mint a hópehely:
hogyan tisztán fehérén
olvadjon el.

Dal is fakad
még bennem bőtermőn
mint tavasszal az
illattal telt erdőn.
De csak csendben már,
alig hallhatón:
nyári visszhang
a befagyott tón.

Suhai Pál:

Plafon és padló

T. D.-nek

E mennyezet plafon,
létem felső határa,
eddig nyújtozhatom,
tovább, tudom, hiába.
S még így sem érem el,
csupán létrára állva,
ha néha fölemel
magához, fölhív árnya.

De légynek sétatér,
s póknak e mennyezet menny,
habár örök veszély
is, míg egymásra lesnek –
ha látnak engemet,
hogy hat közül csak egyet
járok falat, ötöt
soha, tán kinevetnek.

S ha szomszéd, fönt lakó
is félreért, míg kört ró,
míg fölöttem tapos:
mit bánom én, az is jó!
Nem hibáztathatom,
ha néki fönt az omló,
az ábrándos plafon
a föld, a biztos padló.

E folytonos zavart
én néki megbocsátom,
hisz tévedése tart
engem is a világon:
a lenti mennyezet.
Mióta utam járom,
előbb, mint mennyezet,
földem én sem találom.

Mede Tibor:

A mi Atyánkhoz

Elkárhozottan, szárnyaim megtörve,
A legszebb világból zuhantam e földre.
Életről-életre vergődöm könnyekben:
„Miatyánk Isten, ki vagy a mennyekben.”

Ide küldöttél, itt adtál helyet,
Hogy kicsinységemből újra nagyra legyek.
Bármerre is élek, Veled vagyok, Veled.
„Szenteltessék meg a Te neved.”

Nem vagyok örökké kebledből kizárva,
Messiásom karja van felém kítárva.
Számptalan csodával adtál bizonytságot,
„Jöjjön, jöjjön el a Te országod.”

Óh, tudom mi van a tulsó partokon,
Békesség, szeretet, dicsőség, hatalom.
Hozzád csak imádság, szeretet könnye visz,
„Miképpen a mennyben, úgy itt a földön is.”

Istenem, adj ennem Jézusom testét,
Add innom vérét, az örök élet vizét,
De míg gyarló testünkre van szükségünk,
„A mindennapi kenyerünket, add meg nekünk.”

Bűneim nagyok, óh mindent bevallok,
Irgalmadért Atyám ezerszer meghalok.
Világosítsd fel homályos szellemünk,
„Bocsásd meg a mi vétünk.”

Jól esik irgalmasságod Istenem,
Szent érzések lángja ég bűnös szívemben.
Mindenért meg kell majd egykor fizetnünk,
„Mi is megbocsátunk, ha vétkeznek ellenünk.”

Még nincs eltaposva a kígyó feje,
Még uralkodik az ördög fejedelme.
Isten! Te vagy erőnk a nagy küzdelemben,
„Ó ne vígy minket a kísértésbe.”

Mutasd meg a Hozzád vezető nagy utat,
Jól véssem elmémbe tízparancsodat.
Ments meg továbbra is minket a rossztól,
„És szabadíts meg a gonosztól.”

Amen

Budapesten születtem, ott végeztem iskoláimat is.

Hivatásom: Óvodapedagógus.

A pedagógiai főiskola elvégzése előtt dolgoztam, mint segédmunkás, adminisztrátor, import előadó. Szerkesztettem városi, üzemi, szakmai lapot, publikáltam országos, megyei és helyi folyóiratokban. Lakásproblémánk megoldása érdekében hagytam el szülővárosomat és költöztem vidékre.

Paksot – minden kihívása ellenére – választott hazámnak érzem.

1978 óta élek itt. Részt vettem a „Paksi Mozaik” megteremtésében, fájó szívvel mondtam búcsút a lapnak betiltásakor.

Bábáskodtam a városi lap létrejöttékor és szeretnék újra szólani hasábjain keresztül a jövőben – de megalkuvás nélkül. –

1989-ben jelent meg verseskötetem „Tartozásaim” címmel.

1990-ben Tolna megye Babits emléklakettel tisztelt meg.

Egy gyermekkötetem és egy riportkönyvem áll szerkesztés alatt, kiadás előtt.

L. NÉMETH ERZSÉBET

L. Németh Erzsébet:

Hétköznapiak

Hűvös a hajnal
még madárdallal
nem szól a kertünk.

Reggeli vágyak
valóra válnak
ha megtalálnak.

Délelőtt munka
sorsunk robotja
lüktet agyunkba

Délben az asztal
pár gyors falattal
már nem marasztal

Telnek a percek
múltat temetnek
jövőbe mennek

Langyos az este
kóbor szelecske
kacsint szemembe

Lángol az éjjel
karodba vész el
száz öleléssel

Hogyha elalszom
örzöd az álom
fényes, világom

Arcán a nap

Valamikor, egyszer, régen,
nagyon igaz, szép mesében,
madár szállt az ablakomba,
koraeste, harangszóra.
Ágyam mellé fektetgette,
betakarta, dédelgette,
megríkatta, elringatta
kicsi lányom, boldogságom
s mire véget ért az álom
csöppnyi kincsem, örömkertem
szoríthattam két kezemben.

Azóta az ég derűsebb,
hétköznapi is örömmünnepek.
Kacagása messzehangzik

arcán a Nap megmosakszik.

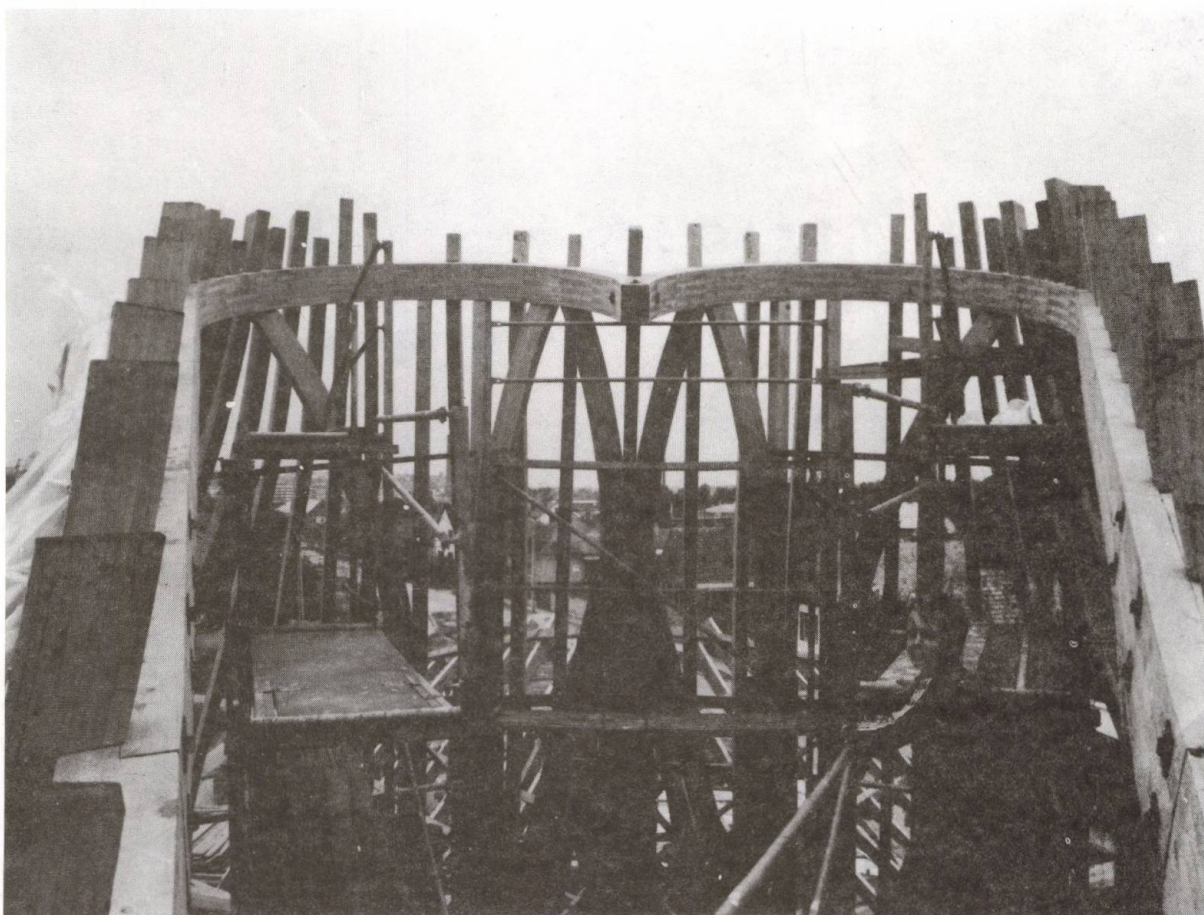
TAVASZVÁRÓK

Tenger-kék, nagy sebek nyílnak az égen,
zafírba karistolt, mágikus ábrák.
Reszketően készül robbanni a tavasz,
a mandulafák már csak a jeladást várják.

MÁRCIUS

Az utcán verset szaval valaki.
Kihajtott ingnyakú fiatalok,
vérszagú, gyönyörű merénylők a szuronyok előtt,
aztán csak lángok, koszorúk és bitófák.

A katonatemető horpadt sírján,
mint apró kokárda, lepke pipiskedik a sápadt melegben.
Gyertyafüst és mirtusz illata árad a dombon túlról,
s az árok partján, keresztüllőtt katonasapkát hengerget a szél.

1989. ápr. 30.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Gyöngyösi Ferenc:

Fóber Rita:

Húsvét előtt

Gyűrött papírpénz az asztalon,
gyűrött idegek a hegedő sebben.
S a szív! A szív, ez a nyugtalan kő,
dübörgő metronóm a cellás csendben.

Mi ez a ragyogás? Talán a végítélet,
az ünnep előtti utolsó éjszakán?
Bűn és parázs és szédület.
Bárányok a mészárszék udvarán.

Közöny

A síró tájban lassan megvetette
ágyát az éj.
Nyöszörögtek a gőgös, súlyos fellegek
alatt a fák; vörös kések vágták el
karjaikat.
Haldoklott a világ.

A későn kelő nap álmosan, nyújtózkodva
kelt fel a temetőből.

1989. ápr. 30.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Aki megérezte a falu lelkét

(II. rész)

(Beszélgetés id. Hanák Ottó volt iskola igazgatóval)

Kedves Tanár Úr!

Folytassuk a múltkor abbahagyott beszélgetést, bár most sokkal mostohább körülmények között vagyunk, hiszen nem a németkéri családi házban ülünk, hanem Balatonfüreden a szanatóriumban.

– Talán kezdjük azzal: reagál-e Oláh Mihály levelére?

– Nem. Én azzal fejeztem be a múltkor, hogy megéreztem: valami hiányzik a falu monográfiájából.

Később rájöttem arra is, hogy a falu lelke nemcsak abból áll, amit akkor gondoltam, hanem másból is. Azóta több területet felölelve dolgoztam fel és egészítettem ki a monográfia anyagait.

Úgy éreztem: ezt a munkát nem lehet abbahagyni.

Aki egy falu életét és múltját meg akarja örökíteni, rádásul tovább akarja adni gyerekeinek-unokáinak, akkor nagyon sok mindennek utána kell járnia.

Rájöttem arra: nagyon sok anekdota elhangzott az öregek helytörténeti klubjában és ezek közül sokat fel is jegyeztem, így ezeket fel kell dolgozni, esetleg még szaporítani is számukat. Mindenkit arra kértem, mondják el az általuk ismert anekdotákat. Szinte lázban égett a falu, mert az emberek egymást kérdezték: ez hogy is volt? Sikertelen olyan szólás-mondásokat összegyűjteni, melyeket szinte le sem lehet magyarra fordítani. A német fordításban pedig a feleségem volt segítségemre. Az így összegyűlt mondások száma 7–80 között van.

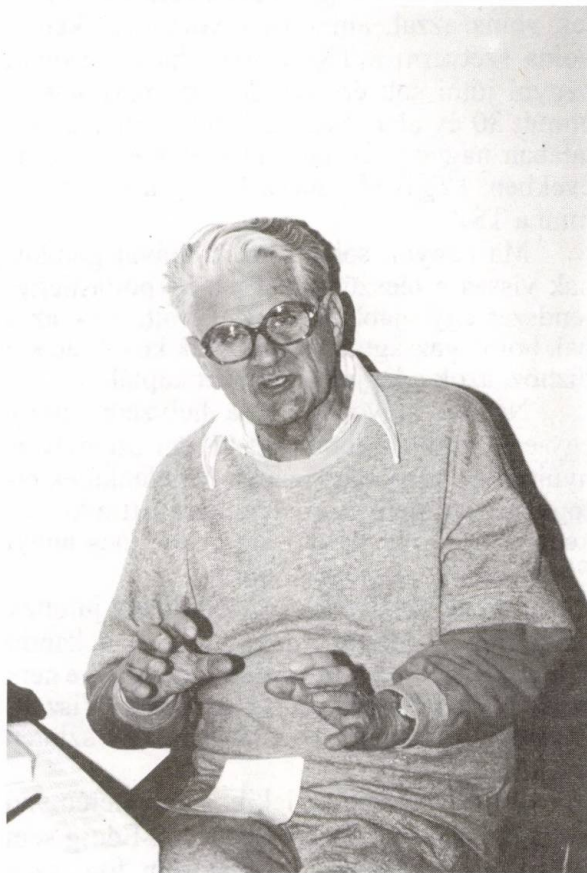
Sajnos nem fért el mind az „Egy falu lelke” című kötetben, talán majd egy bővített kiadásban megjelenhet.

– Milyen volt ez a falu? Villantsunk már fel néhány képet a múltból!

– Meglehetősen homogén falu volt, a lakosság közel 92 %-a a mezőgazdaságból élt és szinte teljesen katolikus település. 1848. után kezdődött egy nagy gazdasági tagozódás. Azon családoknál, ahol kevés gyerek volt, ott egyre több földet sikerült összegyűjteni, míg a sokgyermekes családok szegények maradtak.

Németkére inkább a sok gyerek volt a jellemző. A század végén sokan kivándoroltak a faluból, mentek Amerikába, a gyárak és bányák szívták fel őket. Azt remélték, hogy az összegyűjtött pénzből itthon majd földet vesznek. Amerikán kívül sokan jártak el az urasági birtokokra summásnak, napszámosnak. Sokan jártak a paksi uraságokhoz, a Madi Kovács Endre-, a Kornis-vagy a Szluha-birtokra. Voltak akik Földes-pusztára vagy Pusztakovácsiba mentek és ott földbérletet szereztek. A földbérlet hasznát összegyűjtötték, hazajöttek és itthon vettek földet.

Az volt a baj, hogy Németkéren nem igen adott el senki földet, így a paksiaktól és a dunaföldváriaktól vették meg a földjeiket, így egyre jobban tolódott a falu határa Paks és Dunaföldvár felé. Voltak akik Fejér megyében,

Hanák Ottó Balatonfüreden, a szanatóriumban (1995. január)

Hardon vettek földet. Ezekből a földvásárlásokból aztán nagy cirkuszok lettek, mert például 1933-ban a paksiak panasszal fordultak a belügyminiszterhez. Panaszolták, hogy a németkériek megveszik a földjeiket és ráadásul a németkéri határhoz akarják csatoltatni azokat. Mivel a tulajdonuk volt, oda is csatolták, ez több ezer holdat jelentett.

– *Ipar volt-e Németkéren?*

– Nagyon keskeny sáv volt az iparos réteg, hiszen tudvalevő: a jó paraszt ember szinte mindenhez értett, bognár munka, kötélgyártás stb. nem okozott gondot. Egy-két kovács, néhány kocsmáros vállalkozó azért volt. A házuk első szobaiból csináltak kocsmát vagy boltot, akiket inkább szatócsoknak lehetne nevezni.

És volt egy igen keskeny értelmiségi réteg. Mindenhol elmondom, ahol lehet: a mai falusi értelmiség viselkedése és magatartása merőben más a háború előtti értelmiség viselkedésétől. Csak egy példa ennek illusztrálására. Előkerült a 30-as évekből egy községi képviselőtestületi jegyzőkönyv, és ebben olvasható, hogy tisztelettel felkéri a község orvosát: közelgő március 15-i ünnepség ünnepi beszédét ő tartsa meg. Ma ez szinte elképzelhetetlen.

– *Az MTA Szociológiai Intézete pályázatot hirdetett „Falurajzok 91” címével. Ön pályázott, és országos I. helyezést ért el „Németkér a gyorsuló időben” című dolgozatával. Ezért kérdelem: most milyen a falu lelke?*

– Szétzilált állapotban van. Az emberek egy része a maguk kis gazdaságára koncentrál, és nagyon gyorsan meg akar gazdagodni. Az emberek másik részében pedig az emberi irigység dolgozik kegyetlenül, és meglazul a család összetartó ereje az anyagiakra történő koncentráció miatt.

A pályázati anyagban arról írok, hogyan oldódott a szoros és zárt szövetkezeti gazdálkodás kb. 1980-tól, hogy a háztájiban egyre több gazda kezdett sertéssel foglalkozni, tehenet tartottak, lovat vettek.

Az emberek nem gondoltak arra, hogy nagyon jó volt az, hogy az aktatáskáját fölakasztotta a bicikli kormányára reggel hat órakor, és elment a „hivatalba”, a TSZ-be, ki a határba a TSZ különböző tanyáira. A déli harangszóra hazamentek egy óra ebédszünetre, majd négy órakor hazajöttek végleg.

Az emberek a 80-as évek végén kiegyeztek volna azzal, ami akkor volt, nem kellett volna szétverni a TSZ-t, egek harmincadjára hagyni jutni sok értékes dolgot, melyeket az elmúlt 30 év alatt összegyűjtöttek. A háztáji általában nagyon jól ment Németkéren a 80-as években. Legalább annyit hozott a konyhára, mint a TSZ.

Ma nagyon sokan nosztalgiával gondolnak vissza a téesszünkre. Ez a kárpótlásijegrendszer egy újabb földosztás volt, csak az a baj, hogy igazságtalan volt. Akik közel ültek a tűzhöz, azok a legjobb földeket kapták.

Nálunk súlyosbította a helyzetet, hogy egy-egy földtulajdonra két-három személy is nyújtott be kárpótlási igényt. Mindenkinek elfogadták az igényét, melynek az lett a következménye, hogy három határban sincs annyi föld, amennyi a „jogos” igény.

Mi fog bekövetkezni? A földhöz jutottak nagy része nem tud majd megélni a kapott földből, vagy nem tud gazdálkodni, illetve nem is akar, ezért bérbe adja a TSZ-nek. Viszont amennyit a bérleményért kap, abból szintén nem tud megélni.

Van aki Csepelen lakik, Németkéren van birtoka, és a TSZ-be adta a földet. Eddig sem dolgozott a TSZ-ben, ezután sem fog, csak annyi a különbség, hogy eddig nem kapott semmit, most talán kap 22.000 Ft-ot évente.

Hanák Ottó és felesége a szekszárdi ünnepségen

Na de hát ez az a nagy mezőgazdasági reform, amit hirdettek?

– Nagy változásokat élt át a falu. Lesznek akik ezeket a változásokat feldolgozzák és továbbra is gyűjtik a múlt és a jelen tárgyi és írásos emlékeit?

– Reméljük lesznek ilyenek, bár egy kicsit szkeptikus vagyok, mert én tudom, tapasztalom, hogy az öregek milyen fontosnak tartották és tartják: mindent örököstünk meg és adjuk át az utóknak.

A mai fiataloknak viszont iszonyúan hiányos a múltismeretük, és az esetek zömében még a múlt megismerésének az igénye sem merült fel bennük. Ezt az állapotot csak súlyosbítja, hogy megváltozott a falusi értelmiség is, és ez a változás sajnos negatív előjelű.

De hát mit tehet az ember? Amíg erejéből telik – és igényt is tartanak rá – addig példát mutatva dolgozik, mert hiszen tudjuk a pedagógiából: legjobb nevelési mód a személyes példamutatás.

– **Tanár Úr! Köszönöm a beszélgetést, köszönöm a falu múltjával és jelenével kapcsolatos kitárulkozását. Kívánom, hogy még sokáig érezze minden megmozdulásában a falu lelkét**

Csak tudnátok ti is játszani...

(Üzenet a harmadik generációnak)

Emelgetem fáradt szárnyamat
igyekszem repülni az élen
nem kél versenyre az ifjúság
– valamikor ez volt a szégyen.

Romantika, álom, képzelet, –
gyermekkor, ifjúság, őszület
együtt járták végig éveim
– játékból a röpke életet.

Jól megtömött beggyel repülnek
utánam s a szárnyuk nyikorog
Nils Holgersonokkal vínának
– álmok nélkül kardjuk nem forog.

Csak tudnátok ti is játszani
szegényen, mezítláb, féktelen
s szállni gépek nélkül egyre fel
– valamikor így tettük négyen.

Németkér, 1991. dec. 15. és 1993. ápr. 15.

A németkéri „Blazsek K. Frigyes Női Kórus”, mely napjainkban már egyesületként működik

Az erdőben

Nagy ünnep érzete fog el amikor meglátom
az aranyárgába öltözött erdőt.
A lábaim gyökeret vernek a talajban és nem
mozdulok, csak figyelek és hallgatózom.

Csodálom a színharmóniát, az okkerek és a kadmium-
sárgák meleg színeit fölfokozzák a galagonya
vörösei.
Fénylik, izzik itt minden úgy mint amikor a
vas olvad.

Erős októberi napfény és néma csend uralkodik
körülöttem.
Hiányzik számomra a szép zene és a fürge tánc
a bokrok és a fák ágairól.

Valami rosszat éreztek a költöző éneklőmadarak
és itt hagyták ezt a szép látványt?
Nem merem azt hinni, hogy a növényvilág
elmúlására gondoltak. Vagy talán mégis? Igen így történt.

Rövid volt ez az ünnep. Gyorsan jött a november
és a kegyetlen munkáját elvégezte.
A fák elhagyták díszítő lombjaikat, lehullottak
a földre és elsápadtak.

Elsápadtak mert érkezett a végzet és egy
életnek a vége.
Rövid időn belül az erdő minden növényeit
fehér szemfedél fedte.

Bízva bízom abban, hogy jön a növényvilág
újra éledése a természet föltámadása a TAVASZ.
A rügyek burokjai széthúzódnak a napvilágra
jönnek. A friss zöld újszülöttek és elkezdődik
egy új élet.

Műteremlátogatás Határ Jánosnál

Látogatásunk idején nagy meglepetésben volt részünk. A négy szobában a padlótól a mennyezetig festmények tömegei ébresztették föl esztétikai élvezetünket.

A három-négy négyzetméteres, **Afrikát** ábrázoló festmények különös érzést váltottak ki belőlünk.

Beszélgetésünk során tudomásunkra jutott, hogy Határ János európai tanulmányútjai után óceánon és tengereken túlra repült,

Afrikába, Közép-Ázsiába, Egyesült Államokba, Mexikóba.

E földrészek nagy hatással voltak rá. Sok-sok látványból látomások születtek és azokból festmények készültek. Adattárából sok méltató szöveget olvashatunk, melyeket művészettörténészek, írók írtak.

Idéznem kell néhányat belőlük a mi volt paksi lakosú művészünkéről, hogy miképpen fogadták őt, mint fővárosi lakost és hogyan látják a művészetét.

Határ Jánost külföldi útjai után fölkeresték művelődési intézmények, művészettörténészek, újságírók, és kiállítás létrehozására kérték.

A kiállítást létrehozták, mely nagy meglepetést okozott a nézőknek, közülük az algériai nagykövet úrnak, és kíséretének.

Afrika témájú festmények első szemlélője Dr. Losonci Miklós művészettörténész, író volt, aki lelkesülve írta:

„Új színfolt a **magyar művészetben** a művész festői célkitűzései egyediségében merészek. **Algériai** képi naplójában Csontváry nyomába ered. Új Kőrösi Csoma Sándorként Határ J. is felfedezett valamit, csak nem Tibeti szótárt, hanem ihletett képeket festett számunkra.”

Majd folytatja az író:

„Az **algériai** zóna általa képzőművészetünk **tiszta forrása** lett, olyan közös kincs, mely a maga interkontinentális szellemiségével egyaránt érték lett hazánknak és Algériának.”

A festmények megtekintése után Dr. Szijszki Rezső művészettörténész is hasonlóan fogalmazott, mint Losonci Miklós. Idézem:

„Határ János algériai ihletű képeivel új színfolttal járult hozzá a magyar művészetéhez.

Ha Csontváry Tivadar közel-keleti, libanoni görög motívumokkal tette színesebbé, változatosabbá festészetünket, Határ János algériai arab világával, annak festői megjelenítésével gazdagítja azt.”

Dr. Pogány Ödön művészettörténész-író a MŰVÉSZET című folyóiratban másképpen ismerteti az alkotót:

„Határ János a Szaharában is dél-dunántúli festőként reagál a látottakra, a feldolgozásmódjában mégis érvényesíteni tudja a hely szellemét. Hiszen algériai tanulmányútja bizonyítja, hogy a magyar művész híven tolmácsolja a környezet jelenségét.”

Németországban Aichtal városában jelentős tárlata volt 1990-ben. A tárlat megnyitóján Lucie Seiner művészettörténész is ott volt, ő méltatta Határ János művészetét. Idézem:

„Az alkotó számára a festészet elhivatottság, akinek egyedülálló festészeti stílusa külföldi országokban megbecsült, és művészettörténeti jelentősége érvényesül.”

A tárlat utáni években tudomásunkra jutott, hogy Németországban készülöben van egy nagy monográfia, **János Határ Mäler des Waldes** címmel.

A könyv írója kezdő mondataiban ismerteti, hogy

„e monográfia születésének előzményei a magyar művész alkotásaiból rendezett belföldi és külföldi tárlatai a művészettörténészek, írók méltató írásai és a róla megjelent kismonográfia, mely Losonci Miklós tollából íródott.

Címe: „**Határ János vallomása Afrikáról.**”

Ebből a könyvből olvastuk, hogy Határ Jánosnak nagy terve volt algériai utazása, ebből támadt afrikai képsorozata 1983-ban. Míg Csontváry Egyiptomban festett, Rafael Győző Viktor a libanoni parlament freskóinak szerzője, Nyári Éva szíriai ciklusa jelentős. Varga Sinia Gizella Iránban, Buza Barna Irakban adtak hírt a magyar képzőművészet erejéről.

Festészetünk Algéria-fejezetének Határ János az alkotója.

Mesterműve a „**Ghardaiai piac**”.

Határ János: Piac Ghardaiai-ban 1983

Ez elhihető, mert számára az **afrikai sivatag**, művészetének kibontakozására termékeny befolyást nyújtott, úgy, hogy tudta fokozni a drámaiságot és a lírát, de csak olyan mértékig, hogy kikerülte a romantikai stílust. Komponált amiből látott, de azt is megfestett amit nem látott, csak érzelmi nyugtalanságot, feszültséget idézett, de végül mégis kifejezésre juttatta.

Megjegyzi naplójában:

„Legfőbb és legkorábbi vágyam 1983-ban vált valóra, amikor átrepültem a Földközi-tengert és leszálltam **Afrika** csodálatos földjére. Éreztem, hogy **Afrika** számomra teljesen külön világ lesz. A legelső élményem az volt, amikor kinéztem a repülő ablakán és megláttam **Afrika** sok emelet magasságú, vörös sziklapartjait, és ahogyan az erős napfény megvilágította, úgy izzott, mint amikor a vas olvad. Algírban szálltam le, már ott csodáltam mindent. Majd Oránba repültem és nagy lendülettel fogtam hozzá a megfigyelésekhez.

Napokon keresztül jártam a sikátorokat, piacokat, a tengeri kikötőt, és mindent, mert minden más volt mint Európában. Igen sokat küzdöttem, mert elmúlt már egy hét és nem tudtam hogyan is fogom megfesteni **Afrikát**.

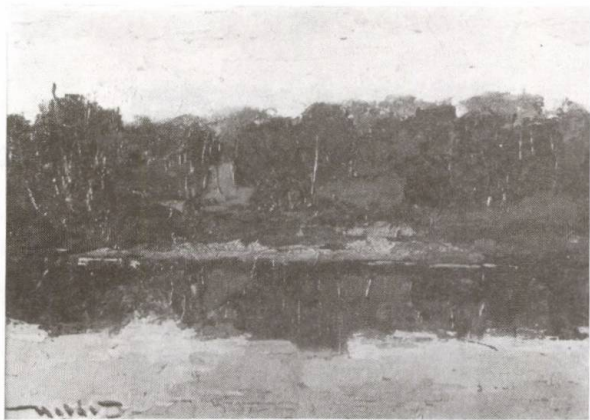
Ezért is történt, hogy a nyugtalanságom, és a többet látni vágyó szándékom egy veszélyesnek mondott útra kényszerített, a Szahara forró sivatagában lévő Ghardaia oázis megtekintésére. Az itt látottak túlszárnyalják elképzeléseimet, sokkal többet kaptam, mint vártam.

Ghardaia sértetlen az európai fejlődéstől, ezért is láttam szépnek. Minden a régi, a múlt szépsége látható. A fehér dzselábiába és turbánba öltözött férfiak, a fehér lepelbe öltözött nők, a fehérre festett falak, az erős napfénytől vakítóan szikrázó fényfoltoknak látszott szinte minden. A szorosan egymásba épített kőházak, szűk sikátorokat alkotnak. A házak egymásba építése, a kis ablakok, kellemes fehér öltözködésük mind azt a tényt igazolják, hogy védekeznek az erős napfénytől és a sugárzás ellen. A tágas piacokon a perzselő napfényben sok-sok nyüsgő ember, különféle állatok, birkák, tevék, a sivatag nomád pásztorainak megjelenése a tevékkel, olyan látványt nyújtottak számomra, hogy nem hittem el azt, hogy ezen a földön vagyok.

A látottak és érzések alapján úgy éreztem, már tudom miképpen fogom megfesteni **Afrika** különös világát.”

Összegezve a látottakat elmondhatjuk: Határ János festőművész mindig többet és mélyebbet akar látni. Ő mondja, nem mindegy, hogy nézünk vagy látunk. Minden képének hangulata és érzelmi tartalma van. Kevés festő él közöttünk, akiről elmondhatjuk; igazán magyar festő, de egyben nemzetközi is. Mert ő megfesti a tengelici őspark részleteit, a budai hegyek erdeinek fáit, a Dunát, a városrészeket, ugyanakkor kitekint a világba is. Eljutott Afrikába, ahol megélte majd megfestette a homokvihart, az oráni sikátort, az algériai tájakat, – micsoda színharmóniával – és megihlette a kaliforniai táj szépsége csakúgy, mint a Kaukázus havas hegytetői.

Most is naponta 9 órát fest. Elete a festészet és a képei.

Határ János: Paksi Duna-part 1974 olaj 30 x 40 cm

Határ János: Mosónők 1958 olaj, vászon 100 x 70 cm

Határ János: Paksi mosónők 1955

GALÉRIA NYÍLT PAKSON

Pakson a Dózsa György úton (Rendőrség mellett) **Pósa Ede festőművész** magángalériát nyitott. Ez a tény önmagában is öröndetes dolog és ez alkalomból szeretném Öt bemutatni.

Pósa Ede 1947-ben Magyarkanizsa mellett a vajdasági Völgyesen született. Később Zentára költözött. Itt tagja lett a helyi művésztelepnek, majd ezt követően a szabadkai Q csoportnak. Főként pasztell képeket készít, de olajtechnikával is foglalkozik.

Zentáról Magyarországra költözött, előbb Szegedre, majd a Dunántúlon a Tolna megyei Kistormáson telepedett le. Itt találta meg az alkotói szabadsághoz szükséges légkört, ami az élettere is.

Kiállításai:	1983	Zenta
	1984	Zenta, Kanizsa
	1985	Zenta, Szeged
	1986	Zenta, Makó, Hódmezővásárhely
	1987	Zenta, Szeged, Korcsula, Bonn
	1988	Zenta, Szeged, Bittenwiesen, Belgrád
	1989	Belgrád, Donauwörth, Wertingen
	1991	Szekszárd, Szeged
	1992	Pécs, Balatonfüred
	1993	Gyula, Szeged
	1994	Paks, Kölesd

Gy. J.

ZENTA

Helytörténeti gyűjtőmunka Pakson

Mi legyen a múlt emlékeivel, amikor egy nagyközséggé lefokozott hajdani mezőváros hirtelen a legnagyobb beruházás színterévé válik?

Mi legyen, ha a hajdani polgári iskolai kismúzeumot az „új rend” díszkardostúl, habáncserepestül széthordja, vagy „proletrárgőgből” máglyára ítéli a tanácsház udvarán?

Mi legyen a múlt emlékeivel, ha a jószándékú polgárok lelkiismeretéből veszni nem hagyott mezővárosi dokumentumok, gazdálkodási kellékek válnak protokoll ajándékká az éppen illetékesek kezében?

Menteni kell őket, míg lehet. Új központ, „modern” városi arc kell a településnek. Építeni kell, „rendezni” és ennek nem állhat útjában sem klasszicista, sem paraszbarokk épület. Lapostetős kockaházat álmodik a szörnyszülött képzelet török sírok fölé, park ürügyén nyit tereket – rombolva mindent a templom körül. Menteni kell, ami még maradt, ami menthető és rejthető. De ki mentsen? Szakember kéne! Van is a közeli megyeszékhelyen nagytudású is elég. Csakhogy amit ők mentenek, ezt elmentik Pakstól. Az egykori kiállításon felismert céhládák, céhkorsók egyikén sem hirdette Paks hajdani fényét, hírét még egy címke sem. S visszamenteni onnan a mives remekeket, nincs remény!

Mentsen hát porladó értéket aki mer, akiben van kurázsi, hogy vállalja a lomtáros, a kontár behordó szerepét is, mert jobb híján abban bízik, hogy – nem tudása – ösztöne segíti a valódi értékek megmentésében.

Hát így kezdtük 10 éves tanítványaimmal a 70-es évek derekán behordani azt, amit régiséggyűjtők, ószeresek, hazalátogató jó szimatú kereskedők, s hatósági igazolvánnyal felruházott magánharácsolók meghagytak. Maradt azért fél tucatnyi kismesterség, maradt a paraszti élet – szobadísznek nem használható – ezernyi kelléke, maradt értékessé nemesedő, patinás szerszám, szegénység drótoztatta csorba cserép és porcelán elég. S megmaradt, megmarad az örökösen gyötrő lelkiismeretfurdalás. Jól teszem - tesszük - ébredező értelmű csöpp tanítványaimmal, amit teszünk? Míg csak néhány darab akadt, adatoltunk, interjúkat készítettünk, amatőr módon leltároztunk. Nagy elbizakodottságunkban még egy kiállítást is rendeztünk. S aztán volt olyan gyűjtőnap amikor 40–50 tárgyat „zsákmányoltunk”, s nem győztük a tisztítást, a bürokráciát, mert megint menni kellett, újabb utcák, bontásra ítélt házak, beteg emberek vártak ránk.

Történelmi és családi titkok tudói lettünk, s barátaink a szándékainkat tisztelő paksiak. Több ezer tárgy várja, hogy konzerválva, restaurálva újra hirdethesse egykori használói szorgosságát. A szerszámok nyelén a tenyér szorítása, a csusszanások vájta fénylő mélyedések, a télidőben belefaragott, beleégetett monogramok, a cselédkönyvek, mesterlevelek, regényesen megmentett Kossuth bankók láttatni akarják magukat. Már van remény! Öt költözés utáni kuszaság, közel 100 egykori helytörténetis gyerek, s a sorok írója várja, hogy mint annyi más itt Pakson; a kismúzeum is létrejőjön, társadalmi munkában. Hogy a még élő adományozók, a régi mesterek újra kezükbe vegyék hajdani kenyérkereső szerszámaikat. Nevükön nevezzék őket németül és magyarul, hogy a gigawattok paksivá gyökeresedett, már-már lokálpatrióta mesterei, tudósai is ráismerjenek, rácsodálkozzanak a más tájon élt nagyapáik munkaeszközeire, használati tárgyaira; a cselédszobák bútorára, lámpáira. És lesz kismúzeum, mert az itt élő emberek a múltat vállalva – féltve – akarnak már élni, értékteremtő, értékvédő Emberként. Ebben a városban nem csak a reaktor, a magasfeszültségű vezetékek rejtenek energiát, hanem a jószándékú emberek tenniakarása is. Én ezt tapasztalom, tapasztaltam, s ezért vállaltam, hogy speciális képzettség híján is – vállalva a szakértők mosolyba rejtett kritikáját – újabb apró híreket szerezve a tárgyi néprajznak, begyűjtsek mindent, halászbárkától a tehénvakaróig, szentképtől, feszülettől, – mely minden lakás dísze volt egykor – a bálványos présig.

Talán tiszteli majd lelkesedésünket annyira az utókor, hogy szakszerűen átválogassa, rendezze behordásainkat, s előassa a szakköri naplóból a mára diplomás egykori gyűjtők nevét.

Paks, 1989. május 25.

Takács Miklós
tanár
(helytörténeti gyűjtő)

Van múzeum. De ki kérdezte a behordókat? 1994. 11. 10.

Rekviem a Duna-partért

Testvérlapunk a Jámbor Pál Társaság kiadásában megjelenő A Közvélemény legutóbbi számában hírül adta, hogy a Paksi Tükörben sorozatot jelentetek meg a fenti címmel. A hír igaz. Az 1994. novemberi képviselőtestületi közmeghallgatáson – nem először – felvettem, hogy a Dunát, a Duna-partot Paks részének kellene tekinteni. Volt néhány kérés, javaslatom is. Rendszertől függetlenül régebben és most is, – szóban és írásban – elutasító válaszokat kaptam.

Nincs pénz, nem a mi hatáskörünk, nem lehet megoldani...

Ekkor határoztam el, hogy megbizonyosodom néhány dologról. Nem. Nem akarom elsiratni a Duna-partot, sok társammal együtt rehabilitálni szeretnénk. Tízen, százan, ezren? Tudni szeretném! Teszem a magam történészi dolgát, s teszem „fakózöld” környezetvédőként, pecás-ként, túrakenusként amit hasznosnak tartok. Hányan lesznek társaim az olvasók közül? Ez a rövid írás beharangozó, előkészítő, társkereső szándékkal jelenik meg. Nem játszom cinkelt lapokkal, leírom mit szeretnénk, mit akarunk. Akarunk! Paksiak.

A generáció óta itt élők, a magamfajta 25–30 éve idősödött, gyökeret eresztett kevesek, s a 10–15 éve itt lakó népesség, a város mai polgárainak közel fele. Paks azért van ezen a behatárolható helyen, mert elődeinek elődei felismerték; a Duna több ezer km-es partvidéke mentén itt is találnak jó átkelési pontot, jól védhető, művelhető partot, gazdag halzsákmányt adó helyeket. Ahogy a késői utódok is azért telepítették ide az atomerőművet, mert itt volt olyan a Duna, a Duna partja, ami az erőmű számára éppen megfelelt.

1989. jún. 20.

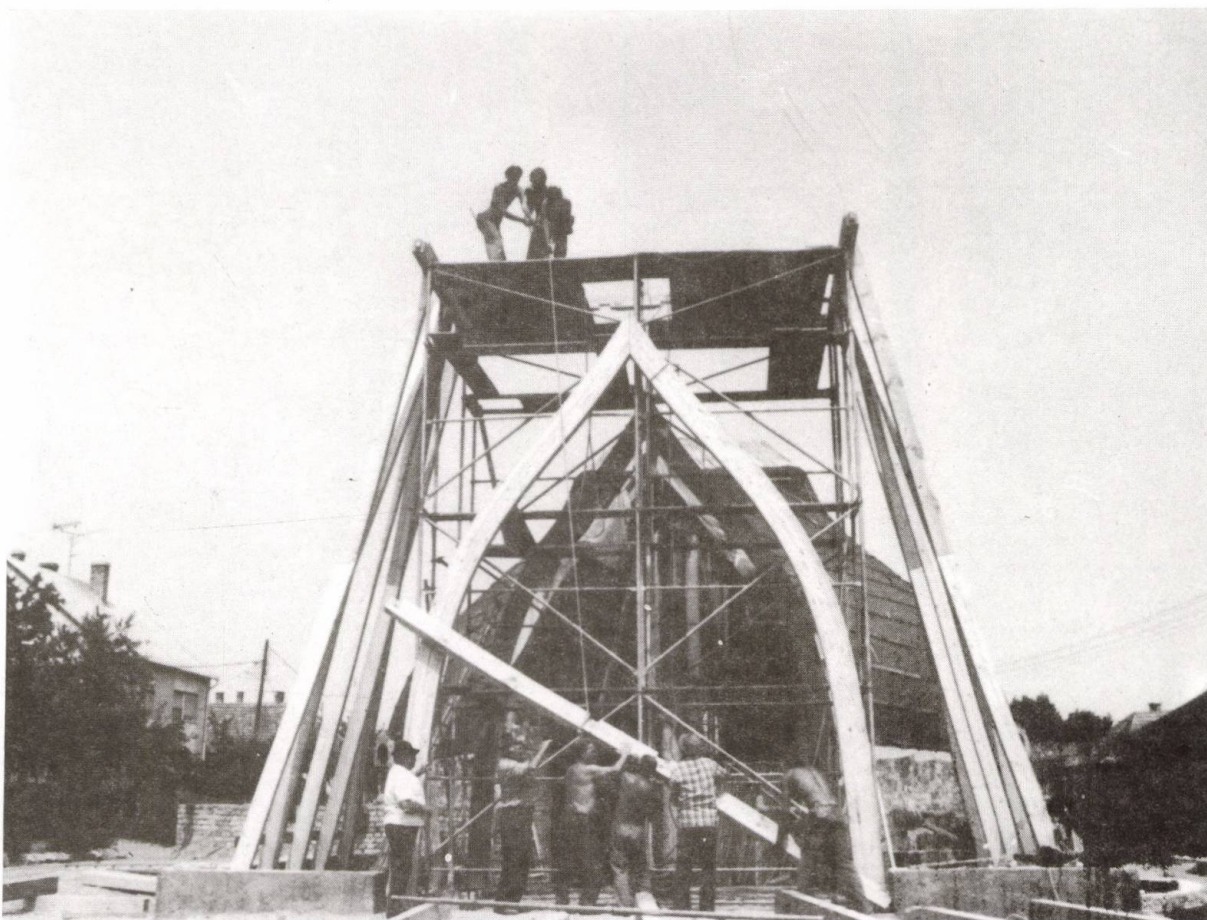
Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Szóval évezredek emberei éltek, (élnek?) a Duna adta lehetőségekből. Sokunknak mégis úgy tűnik, a Duna elcsorog Paks mellett. Köves partok közé szorított, kőgátakkal regulázott széles, olykor szennyes csatorna lett.

Fél évszázada még 8–10 utcája lejtett a Dunára. Hajósok, halászok, vizimolnárok, kofák, háziasszonyok éltek a Dunán, a Dunából. És járt, gondozott partjain zajlott az élet. Aztán építeni kezdték a 6-os utat, majd az Imsósi erdőre húzó kőgátakat, a vasutat az erőműig, s díszítésként a rozsdásodó drótkerítést, uszodákat lent és fent, s a lakosság lassan leszokott a dunai strandokról, a Dunáról. Sajnos a közöny sem mai keletű. Egykor ide terveztek dunai hidat. Itt vontattak a telelőbe muzeálisnak ítélt vizimalmot. A hidat Dunaföldvár kapta. A vizimalom az enyészetté lett. Néztük, túrtuk, hogy a gyönyörű holtágakat az erdők lerablói selejtes komppal torlaszolják el. Álmodtunk róla, hogy a halászcserda alatti kövezésnél csónakházat, kikötőt teremtünk a helybelieknek. Aztán elvetették álmainkat.

Nincs a paksi oldalon táborhelyünk, pihenő-kiránduló centrumunk. Ha nem teszünk érte nem is lesz! Pedig hány drága pénzen megrendelt szép terv készült? S van mai is, ami korszerű, ésszerű. Most megint azt mondják „...nincs pénz...”. Adjanak, biztosítsanak területet az öntevékenyek, vállalkozók számára! Segítsék, támogassák azokat, akik önzően, vagy önzetlenül, de Paks jövőjére figyelve fontosnak tartják a Duna paksi szakaszának, s a Duna partjának rehabilitációját, s akik tenni is akarnak ezért.

Én a Tükör hasábjain arra vállalkozom, hogy ismertetem a Duna paksi szakaszának szabályozástörténetét, a rehabilitáció lehetőségeit. A Paksi Tükör napi aktualitások közlésére megjelenésének ritkasága miatt nem tud vállalkozni, ezért azt tervezzük, hogy az időszéri eseményekről, törénésekről a város hetilapja, a Paksi Hírnök fog rendszeresen tájékoztatást adni.

1989. júl. 25.

Pillanatkép a Szentlélek templom építéséről

Ebben a lapban szeretnénk megjelentetni az idős paksiak visszaemlékezéseit a hajdani korzóról, a nagy árvizekről, a vízi és vízparti hétköznapiokról, ünnepekről.

Kérjük, legalább címét jelezze az a kedves olvasónk, akinek emléke, mondandója van a Dunával kapcsolatban! Megkeressük. A Tükör szerkesztőit a Városi Könyvtárban, a Hírnök szerkesztőségét a Városházán érhetik el. Minden adat, emlék, ötlet segíthet bennünket, hogy ne kelljen újabb, néhány tétlenül töltött év után valóban rekviemet mondanunk a Dunáért, a Duna-partért.

Következő számunkban a fellelhető dokumentumok alapján a paksi dunaszakasz szabályozásának történetéről olvashatnak, s itt láthatják a legkorábbi hitelesnek tekinthető térképek másolatát is.

Várjuk emlékeiket, jobbító ötleteiket!

Paks, 1995. március 23.

Takács Miklós
tanár

TARTALOMJEGYZÉK

Bencze Barnabás: <i>A paksi zsidóság története</i>	3
Pákolitz István: „ <i>Visszafelé már nem vezet az út...</i> ”	10
<i>A Rosenbaum nyomda</i> (Herczeg Ágnes összeállítása)	14
Deák Éva: <i>Elítélt neve..</i>	19
Szarka József: <i>Hogy visszataláljak</i>	27
Miszlai Gyula írása	27
Pákolitz István: <i>Ökumené</i>	28
Földesi János: <i>Van még</i>	28
Suhai Pál: <i>Plafon és padló</i>	29
Mede Tibor: <i>A mi Atyánkhoz</i>	29
L. Németh Erzsébet: <i>Hétköznapiak, Arcán a nap</i>	30
Gyöngyösi Ferenc: <i>Tavaszcímek, Március.</i>	31
Gyöngyösi Ferenc: <i>Húsvét előtt</i>	32
Fóber Rita: <i>Közöny</i>	32
Beregnyei Miklós: <i>Aki megérezte a falu lelkét</i>	33
Határ János: <i>Az erdőben</i>	36
Győrffy József: <i>Műteremlátogatás Határ Jánosnál</i>	37
<i>Galéria nyílt Pakson</i> (Gy. J.)	40
<i>Helytörténeti Gyűjtőmunka Pakson</i> (Takács Miklós)	41
<i>Rekviem a Duna-partért</i> (Takács Miklós)	42
<i>Fotók:</i> (Beregnyei M.)	4; 5; 6; 7; 9; 18; 26; 31; 32; 33; 34; 35; 42; 43

PAKSI TÜKÖR
irodalmi,- művészeti és helytörténeti szemle
II. évf. 1. szám
1995. április

Megjelenik negyedévenként:
500 példányban

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:
Beregnyei Miklós felelős szerkesztő
Herczeg Ágnes olvasó szerkesztő

Rovatvezetők:
Györffy József művészet
Oláh Zoltán irodalom
Takács Miklós helytörténet

Kiadja a Jámber Pál Társaság
Felelős kiadó: a JPT elnöke
A szerkesztőség címe: Paks, Városi Könyvtár, Villany u. 1.

ISSN: 1218 – 2109

Szedés, tördelés:
Kovács Zoltán, Paks

Készült: DC Nyomdaipari Kft., Paks

A hátsó borítón
a II. József féle felmérés térképe látható 1783-ból.

Az evangélikus templom

A paksi evangélikusok – a Türelmi Rendelet előírásainak megfelelően – 1787-ben kezdik építeni imaházukat. Udvarban, utcára nem nyíló ajtókkal, torony nélkül. A nagyrészt faanyagból készült épület 1788-ban készült el, és 1795-ben szentelik fel. Az imaházhoz 1800-ban egy hét változatú orgonát vesznek, majd 1808-ban harangot vásárolnak, melyet haranglábon helyeznek el. Ez a templom (imaház) 1808. május 7-én leég.

1812–13-ban épül fel a második imaház, vályogból és faszindellyel, torony nélkül.

1880 tavaszán ez az imaház is leég.

Az új templom már téglából épül és 1884-ben készül el, de csak 1897-ben szentelik fel. A tornyát palával fedik, ám könnyen beázik, ezért 1912-ben rézlapokkal borítják be, a templomhajót pedig horgany lemezzel. 1916. december 03-án a torony rézborítását és a horganyborítást hadi célokra elviszik, helyette horganyzott vaslemezt tesznek.

A templom mai orgonája 1895-ben készült. A templomba 1911-ben vezetik be a villanyvilágítást.

(Forrás:

Sólyom Károly: Egy evangélikus gyülekezet a Duna partján. Paks, 1991.)

A Szentlélek templom („a Makovecz” templom)

Kolbert Mátyás esperes plébános 1986. június 03-án kelt és a Tolna megyei Tanács Elnökéhez címzett levelében fogalmazza meg a paksi római katolikus hitközség igényét egy, az újvárosban felépítendő hitoktatási épület felépítésének engedélyezésére.

„A hitoktatási épület igényével kapcsolatban a paksi városi tanács elnökének telekbiztosítását, hozzájárulását tudva, tisztelettel fordulok a Tolna megyei Tanács Elnökéhez, hogy a római katolikus egyház eme igényéhez hozzájárulni és azt támogatni szíveskedjen.”

A fent említett napon hasonló tartalmú levél ment Dr. Cserháti József pécsi püspökhöz. A terv mindenhol megértésre talált, így már 1987. február 11-én Makovecz Imre építész, megbízást kapott a „Kodály Zoltán utcában kijelölt területen épülő római katolikus templom” megtervezésére.

1987. december 23-án Dr. Cserháti József pécsi püspök levélben értesíti Jáklí Péter tanácselnököt, hogy Makovecz Imre elkészítette az építendő templom első tervét, melyet a paksi egyházközség küldöttsége elfogadott.

„A kissé szokatlan és merész újromantikus tervezés az új városrésznek is felhívó jelleget ad”, írja a püspök úr.

1988. májusában kitűzik a templom helyét, de nem a Kodály utcában, hanem attól lejjebb, a Hősök terén. A templomot 1990. június 03-án, Pünkösd vasárnapján szentelte fel Máyer Mihály pécsi megyéspüspök. A templom harangja Passauból érkezett ezzel a felíráttal:

„Akiért a harang szól – Paks, 1990.”

(Forrás: Paksi Hírnök, 1990. II. évf. 10. sz.)

Coll: XIII. Section 28. Middle River Port and Toliver Counties: Indorsement on Dec 1883. von Chavira von 1883.

